

CU PRIVIRE LA DERIVAȚIA UNOR MOTIVE GEOMETRICE ÎN ORNAMENTAȚIA CERAMICII BANDATE

INTRODUCERE

Clasificarea exterioară și interioară a culturilor neolitice din Europa și Orient în funcție de caracteristicile complexelor lor ceramice se bazează, în ultimă analiză, pe diversitatea stilurilor decorative ale ornamentației ceramicii.

Analiza decorului geometric al ornamentației ceramicii bandate din bazinul Dunării este necesară pentru definirea stilului ei decorativ și pentru înțelegerea acestuia ca fenomen de artă decorativă. Analiza decorului geometric necesită determinarea aspectelor lui formale, sub dublul raport al motivelor și compoziției, ca și explicarea acestor aspecte prin regulile stilistice care le generează.

Suprapunerea unei funcții simbolice a decorului geometric al ceramicii neolitice ¹ necesită, pentru eludarea inevitabilelor erori de interpretare, definirea exactă a identității motivelor geometrice, adică stabilirea riguroasă a derivației lor în cadrul decorului geometric.

Aceste necesități fundamentează și justifică orice încercare de analiză a motivelor constitutive ale decorului geometric al ceramicii bandate.

În cercetarea de față nu este vorba de prezentarea unui istoric al diferitelor interpretări cu privire la ornamentația ceramicii bandate ², nici de demonstrarea unei concepții noi. Ceea ce se țintește este încercarea unei analize proprii a procesului derivării unor motive geometrice, pentru a găsi regulile stilistice care îl dirijează *din interior*. Analiza ornamentației ceramicii bandate, făcută din perspectiva obișnuită a descrierii exterioare a aspectelor și elementelor formale, nu este suficientă pentru definirea ei ca fenomen de artă decorativă. Motivele analizate aici constituie cazuri concrete de aplicabilitate a unor reguli stilistice, care caracterizează structura decorului geometric al ceramicii bandate.

¹ B. A. Ribakov, *Космогония и мифология земледельцев неолита*, în SA, 1965, 1-2, p. 24 și urm.; B. Soudský -I. Pavlů, *Interprétation historique de l'ornement linéaire*, în PA, LVII, 1, 1966, p. 91 și urm.

² W. Buttler, *Der donauländische und der westliche Kulturkreis der jüngeren Steinzeit* (Handbuch der Urgeschichte Deutschlands, 2), Berlin-Leipzig, 1938, p. 3-4.

De aceea nu este necesar ca derivarea motivelor analizate să fie urmărită în toate grupele stilistice ale ceramicii bandate. Din contra, pentru valabilitatea demonstrării unității procesului de derivație a acestor motive este necesar să se aleagă grupe stilistice de la extremitățile spațiului ecumenic al ceramicii bandate, ceramica liniară est-carpatică și dunăreană, ceramica punctată de pe Rin, ceramica pictată moldo-ucraineană. Pentru integritatea spațială și unitatea stilistică a ceramicii bandate se va analiza derivarea acestor motive și pe ceramica grupei Vinča-Turdaș din [Transilvania.

STRUCTURA DECORULUI GEOMETRIC AL CERAMICII BANDATE

Motivele fundamentale ale decorului geometric din ornamentația ceramicii bandate în întreg bazinul dunărean sînt *zigzagul* și *spirală în S*. Pe ceramica bandată de pe Dunărea superioară, cu deosebire pe ceramica punctată, zigzagul are rolul preponderent în constituirea decorului geometric. Pe ceramica culturilor carpato-dunărene, cu deosebire pe ceramica pictată gumelnițeană și mai ales cucuteniană, spirala în *S* trece pe primul plan al compoziției decorative.

Caracterul fundamental al ornamentației oricărei grupe a ceramicii bandate este variația decorului geometric, atît sub aspectul formal al motivelor, cît și al compoziției. Variația decorului se face prin *serii tipologice* de forme derivate din formele inițiale ale motivelor geometrice. Atît zigzagul cît și spirala, caracterizate prin polimorfismul lor inițial, dau naștere la forme derivate, în genere descrise și explicate. Cu toate acestea, în decorul ceramicii bandate apar unele motive geometrice, în primul rînd „rombul” și „cercul”, a căror explicare n-a fost încă încercată. În ultimă analiză, *rombul și cercul sînt forme derivate din motivele geometrice fundamentale, respectiv zigzagul și spirala, după regulile stilistice care dirijează variația decorului geometric al ceramicii bandate.*

Punctul de plecare al cercetării de față îl constituie momentul în care grupele ceramicii bandate, adică complexele ceramice care caracterizează diferitele culturi din regiunile carpato-dunărene sau de pe Dunărea superioară, sînt formate și definite prin stilul ornamentației.

Proveniența străină sau indigenă a motivelor geometrice, care definesc filiațiile tipologice și cronologice dintre grupele ceramice, ca și originea motivelor ceramice în tehnica țesăturilor, împletiturilor și creștăturilor în lemn sau în creația spontană a artistului, nu sînt factori hotărîtori sau ultimi în constituirea stilurilor decorative ale grupelor ceramicii bandate. Transpuse în ornamentația ceramicii, motivele geometrice rectilinii sau curbilinii devin entități proprii, supuse condițiilor tehnice și concepțiilor formale care definesc stilurile locale ale ceramicii bandate. De asemenea, originea tehnică a motivelor geometrice introduse în decorul ceramicii, ca și antrenarea lor în derivațiile formale determinate de variația și evoluția decorului geometric, nu împiedică funcția lor simbolică. *Decorul geometric al ceramicii bandate este dirijat de reguli stilistice active în toate grupele ceramicii bandate, determinînd unitatea lor stilistică în întreg bazinul Dunării.*

Conform acestor realități structurale, derivația celor două motive geometrice, rombul și cercul, poate fi urmărită comparativ în grupele ceramice în care se manifestă. Strictetea metodei de cercetare necesită, pentru fiecare grupă cera-

mică, urmărirea procesului analitic pe aceeași formă de vas și în cadrul aceleiași faze evolutive. Din cauza stării lacunare a complexelor ceramice corespunzătoare diferitelor grupe culturale, analiza trebuie făcută uneori pe aceeași formă de vas din faze diferite și chiar pe forme variate de vase.

Dar chiar în mod obișnuit și real, pe de o parte, seria tipologică completă a formelor derivate ale unui motiv în cursul aceleiași faze nu se desfășoară totdeauna pe o singură formă de vas, ci se continuă pe alte forme ceramice³. Pe de altă parte, unitatea stilistică a unor grupe culturale, în totalitatea spațiului lor de răspândire⁴ și de-a lungul evoluției orna mentației ceramicii⁵, poate permite urmărirea seriei derivațiilor pe aceeași formă de vas din faze și chiar regiuni diferite.

Acesta este cazul motivului romboidal pe bolurile ceramicii dunărene, a cărui derivație trebuie urmărită în fazele succesive ale ceramicii liniare și chiar punctate. La fel, derivația rombului pe ceramica liniară cu capete de note din spațiul est-carpatic poate fi completată și explicată prin formele paralele de pe ceramica liniară dunăreană, în sinul căreia s-a născut. Pe ceramica cucuteniană, derivația cercului se poate stabili strict în decorul paharelor în cadrul limitat al ceramicii din perioada Cucuteni A. În schimb, seria tipologică a decorului cu romburi, caracteristic paharelor din această perioadă, trebuie completată și explicată prin decorul altor forme de vase. În aceste condiții reale sau contingente, demonstrația derivației celor două motive în decorul ceramicii bandate se menține cu necesitate într-o virtualitate permanentă.

Diversitatea stilurilor decorative și etajarea cronologică a grupelor ceramicii bandate nu împiedică repetarea seriilor de forme derivate ale decorului geometric. Pe ceramica liniară dunăreană, cu care începe evoluția ceramicii bandate, motivul rombului manifestă procedee mai simple de derivație, în timp ce pe ceramica punctată sau pe ceramica grupei Rössen, cu care se încheie evoluția ceramicii bandate pe Dunărea superioară, motivul romboidal implică jocul complicat al regulilor stilistice care domină derivația motivului cercului pe ceramica punctată cucuteniană.

Cazul grupei Rössen este concludent și din punctul de vedere al integrării regulilor stilistice ale decorului ceramicii bandate în orna mentația geometrică a grupelor ceramice pătrunse din afară în spațiul dunărean. Ceramica Rössen este o sinteză între ceramica bandată și ceramica megalitică nord-europeană, pătrunsă în spațiul vestic al ceramicii dunărene. Fenomenul se repetă și în cazul ceramicii carpto-dunărene de tip Vinča-Turdaș, ale cărei rădăcini pătrund adânc în Peninsula Balcanică, pînă în Grecia centrală și Anatolia. Decorul geometric al ceramicii de la Turdaș (Transilvania) prezintă cele două serii formale ale derivării rombului pe ceramica cucuteniană, liniară și punctată.

Asemănările stilistice de compoziție și elemente formale între grupele ceramice distanțate sau apropiate în timp și spațiu se explică, în primul rînd, prin aplicarea aceluiași procedee decorative și, în al doilea rînd, prin influențele in-

³ O. Kandyba, *Schipenitz* (Bücher zur Ur- und Frühgeschichte, 5), Viena-Leipzig, 1937: decorul cu aspect metopic al paharelor Cucuteni B (fig. 91—104) reprezintă etape intermediare ale unei serii evolutive care începe și se termină cu aspecte de decor liber și care nu se poate urmări decât pe cratere (fig. 87,80 și 89).

⁴ W. Buttler, *op. cit.*, p. 25,27 (uniformitatea ceramicii liniare vechi sau a celei tirzii).

⁵ E. Hoffmann, *Die Kultur der Bandkeramik in Sachsen* (Forschungen zur Vor- und Frühgeschichte, 5), I, Berlin, 1963, tabelele spectrale ale decorului liniar și punctat din pl. 38—39 și 54.

vitabile între culturile contigue în spațiu sau succesive în timp. *Regulile stilistice* ale decorului geometric sînt permanent active în cursul evoluției ornamentației ceramicii bandate și prezidează geneza stilurilor decorative ale grupelor ceramice. *Permanența regulilor stilistice în variația decorului geometric arată unitatea originară a concepției decorative și persistența ei în procesul evoluției ornamentației ceramicii bandate.*

Motivul zigzagului are o răspîndire generală în ornamentația ceramicii neolitice din Europa și Orient. Factura simplă a motivului prezintă uneori aspecte formale și de compoziție asemănătoare, cu toată diversitatea stilurilor decorative ale ceramicii europene și orientale⁶. Motivul spiralei în *S* este o creație proprie ceramicii bandate din bazinul Dunării⁷, indiferent de fluctuațiile răspîndirii ei în sud-estul european⁸. Pe ceramica bandată, ordonarea zigzagului în compoziția decorului geometric este paralelă cu aceea a spiralei. De aceea, zigzagul poate domina decorul ceramicii dunărene, după cum ornamentația ceramicii carpato-dunărene este dominată de funcția decorativă a spiralei. Această identitate a funcției decorative poate implica și o semnificație comună a celor două motive geometrice.

În constituirea decorului ceramicii bandate, pe Dunărea superioară ca și în Carpați, zigzagul și spirala apar ca *motive principale*, însoțite totdeauna de motive secundare, dispuse în spațiile libere din unghiurile zigzagului sau de la subsuoara spiralei în *S*. Pe ceramica dunăreană, din cauza compoziției simple a decorului⁹, motivele secundare apar ca motive de umplere a spațiului liber deasupra și chiar dedesubtul zigzagului sau spiralei¹⁰.

Pe ceramica carpato-dunăreană, cu deosebire pe ceramica cucuteniană, textura densă a compoziției și complexitatea regulilor stilistice ale decorului geometric antrenează motivele secundare în variația continuă a decorului, atît în cadrul fiecărei perioade, cît și în cursul evoluției ceramicii de la perioada precucuteniană la perioada finală Cucuteni B. Jocul regulilor stilistice care determină dispariția motivelor principale și trecerea pe primul plan a motivelor secundare, ca fenomen general și constant pe ceramica bandată¹¹, apare clar în decorul ceramicii cucuteniene. De aceea, motivele secundare nu pot fi considerate ca „motive de umplură”¹², ci trebuie definite ca *motive anexe* ale zigzagului și spiralei. Însă *în variația și evoluția decorului ceramicii bandate, cele două categorii de motive geometrice, principale și anexe, pot fi dirijate de reguli stilistice comune sau diferite.*

Demonstrarea tuturor acestor reguli nu este necesară, nici posibilă, în cercetarea prezentă. Însă în derivarea rombului și cercului, ca în toate variațiile decorului geometric, participă un ansamblu de reguli stilistice. Unele dintre ele sînt demonstrate chiar prin analiza procesului derivării acestor motive. Altele însă sînt reguli generale ale decorului geometric și necesită numai formularea lor. Derivarea rombului și cercului constituie cazuri particulare de aplicare a

⁶ Cf. nota 127.

⁷ M. Hoernes—O. Menghin, *Urgeschichte der bildenden Kunst in Europa*, Viena, 1925, p. 774.

⁸ F. Schachermeyr, *Die ältesten Kulturen Griechenlands*, Stuttgart, 1955, p. 111 și urm., 140 și urm.

⁹ W. Buttler, *op. cit.*, p. 24 (simplitatea compoziției decorului pe ceramica liniară veche).

¹⁰ *Ibidem*, p. 25—27.

¹¹ E. Hoffmann, *op. cit.*, p. 108 și 135: pe ceramica punctată, zigzagul simplu (pl. 41/3; 43/1, 7, 9) se descompune în unghiuri izolate (pl. 41/11; 44/2, 5, 8) sau în benzi oblice (pl. 43/12), după cum zigzagul cu benzi verticale (pl. 41/1,13; 42/5,7) se descompune în benzi verticale (pl. 43/4, 10—11).

¹² H. Schmidt, *Cucuteni*, Berlin-Leipzig, 1932, p. 15 (*Füllmustern*).

unor reguli stilistice și analiza acestor motive permite totodată surprinderea modului de formare a acestor reguli, de la procedee simple și contingente la complexitatea unor principii normative.

ZIGZAGUL, UNGHIUL ȘI ROMBUL

Ceramica Vinča-Turdaș. Ordinea demonstrației nu necesită riguros respectarea ordinei cronologice a genezei culturilor cu ceramică bandată, cu atât mai mult cu cât grupele ceramice analizate sînt distanțate în spațiu. Se începe cu analiza ceramicii de la *Turdaș* (Transilvania), deoarece decorul ei geometric prezintă cele două procedee ale derivării rombului, dar nu oferă în ambele cazuri seria completă a fazelor derivării. Formele intermediare, care determină aspectele finale cu decor romboidal de pe această ceramică, trebuie reconstituite în ornamentația grupelor din vastul domeniu al ceramicii liniare și punctate.

Derivația rombului pe ceramica *Turdaș* poate fi urmărită ușor pe vase tronconice (fig. 1/1,3, 8, 13) și bitronconice (fig. 1/5, 12), ca și pe o serie de fragmente ceramice (fig. 1/2, 6, 10—11). Urmărirea logicii motivelor în cursul demonstrației necesită definirea structurii decorului geometric al ceramicii *Turdaș*. Pe ceramica carpato-dunăreană „alternarea tehnicii negative și pozitive” a decorului geometric constituie o regulă constantă. Pe ceramica cucuteniană ea joacă un rol important în variația și evoluția decorului, de la perioada precucuteniană la perioada Cúcuteni B.

Pe ceramica incizată de la *Turdaș* se întâlnește frecvent *zigzagul* în formă de bandă umplută cu înțepături diseminate (fig. 1/3)¹³. Banda motivului este uneori delimitată prin chenar dublu (fig. 1/4)¹⁴. Ca și pe ceramica liniară (fig. 3/2; 4/8), întâlnim și *zigzagul* uniliniar sau în formă de bandă triliniară (fig. 1/1)¹⁵.

Banda *zigzagului* apare singură (fig. 1/3) sau prezintă *motive anexe* introduse în spațiile unghiulare: *unghiuri* în formă de suprafețe umplute (fig. 1/4), dispuse într-un singur șir deasupra *zigzagului* sub buza vasului, sau în două șiruri deasupra și dedesubtul *zigzagului* (fig. 1/2)¹⁶; *benzi unghiulare* liniare și dispuse între vîrfurile superioare ale *zigzagului* (fig. 1/9)¹⁷, sau umplute și dispuse deasupra și dedesubtul *zigzagului* (fig. 1/12)¹⁸, sau combinate cu unghiuri simple dedesubtul *zigzagului* (fig. 1/11,13)¹⁹. În regulă generală motivele anexe alternează cu vîrfurile *zigzagului*, deci au laturile paralele cu ale *zigzagului*. Foarte rar motivele unghiulare sînt opuse vîrfurilor *zigzagului*²⁰, procedeu cunoscut și în decorul liniar al ceramicii dunărene²¹.

Pe ceramica *Turdaș*, formele *rombului* corespund facturii diverse a *zigzagului*: *romburi simple*, formate printr-o singură linie (fig. 1/7)²² sau dintr-o bandă liniară (fig. 1/9), liberă (fig. 1/5)²³ ori umplută (fig. 1/8)²⁴ și mărginită uneori cu chenar dublu (fig. 1/6)²⁵; *romburi imbricate*, ormate dintr-o bandă (fig.

¹³ M. Roska, *Die Sammlung Zsófia von Torma*, Cluj, 1941, pl. LXXXV, 7.

¹⁴ *Ibidem*, pl. LXXXVI, 1.

¹⁵ *Ibidem*, pl. LXXXIV, 12.

¹⁶ *Ibidem*, pl. CVII, 17.

¹⁷ *Ibidem*, pl. CVIII, 15.

¹⁸ *Ibidem*, pl. LXXXVIII, 2 registrul inferior,

¹⁹ *Ibidem*, pl. LXXXI, 16; CVII, 18.

²⁰ *Ibidem*, pl. CVIII, 9.

²¹ E. Hoffmann, *op. cit.*, pl. 13/1.

²² M. Roska, *op. cit.*, pl. LXXXII, 14.

²³ *Ibidem*, pl. LXXXIII, 12.

²⁴ *Ibidem*, pl. LXXXII, 5.

²⁵ *Ibidem*, pl. CVI, 11.

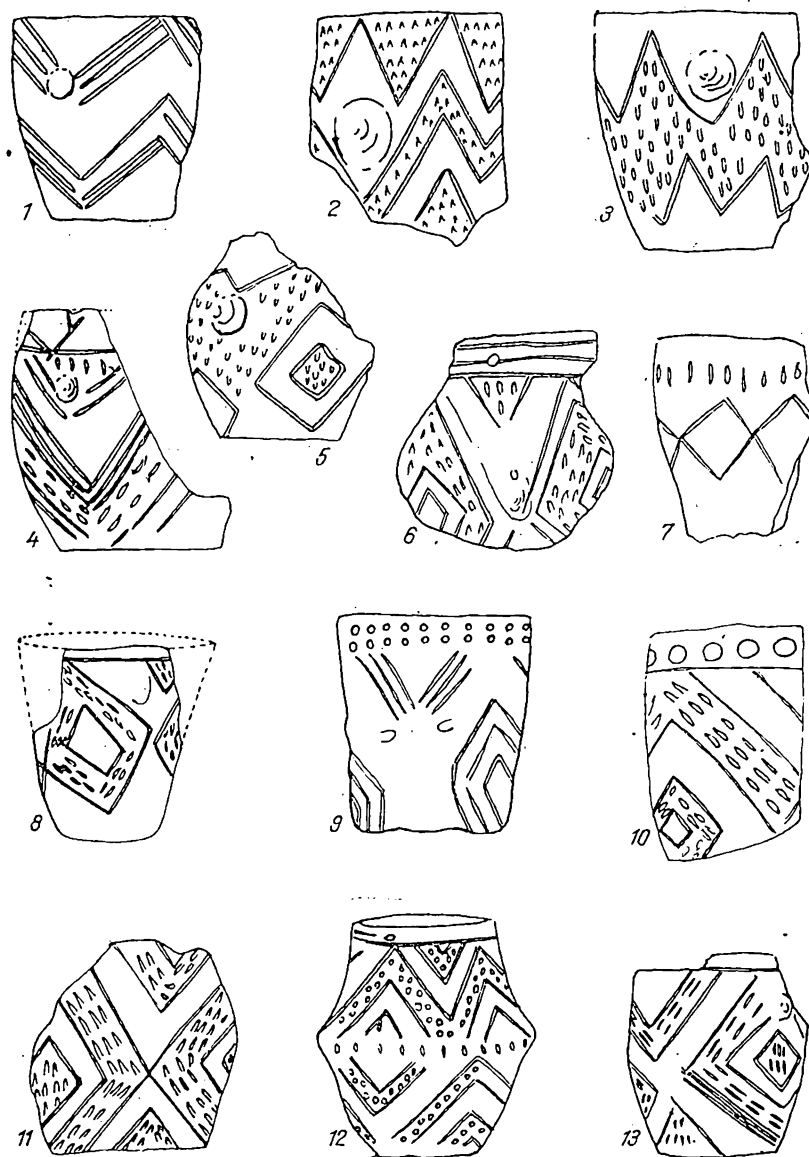

Fig. 1. — Ceramică Turdaș cu decor în zigzag și romburi.

1/10)²⁶, sau cel exterior format dintr-o bandă și cel interior avînd forma unei suprafețe romboidale (fig. 1/11, 13).

În compoziția decorului, motivele în formă de romb sînt dispuse într-un singur șir în partea mediană a peretelui vasului, ca pe ceramica bandată în genere. Romburile apar singure (fig. 1/7) sau în genere alternează cu motivele unghiulare dispuse uneori numai sub buza vasului (fig. 1/5, 8, 9), alteori și la baza peretelui (fig. 1/11, 13). În șirag, romburile sînt *contigue* (fig. 1/6, 8, 11) sau *izolate* (fig. 1/5, 9, 13). Derivația rombului din zigzag decurge inevitabil din ordonarea zigzagului în compoziția decorului. Procedul poate fi reconstituit pe vasele și fragmentele descrise și chiar surprins pe unul din vasele bitronconice (fig. 1/12). Regula stilistică a „alternării decorului tectonic cu cel în suprafață”, generală în ornamentația ceramicii bandate, se poate observa și pe ceramica de la Turdaș. Banda mediană a zigzagului, singur sau flancat de motivele unghiulare sub gura și spre fundul vasului, decorează de obicei întreaga suprafață a vasului. Unul din vasele tronconice (fig. 1/1) prezintă însă două benzi în zigzag, care sugerează o dispoziție a decorului în două zone suprapuse, ca pe ceramica liniară (fig. 5/3). În adevăr, pe vasul bitronconic menționat (fig. 1/12) carena proeminentă a umărului împarte real suprafața vasului în două zone, fiecare decorată cu o bandă în zigzag prevăzută cu două șiruri de motive anexe unghiulare.

Suprapunerea motivelor în zigzag pe suprafața vasului comportă două modalități: cu vîrfurile alternative și laturile paralele (fig. 1/1) sau cu vîrfurile opuse și laturile perpendiculare (fig. 1/12). Acest ultim procedeu schițează, prin opoziția zigzagurilor și a motivelor unghiulare, formarea unui șir de romburi imbricate. Carena umărului, crestată cu un decor vertical propriu, lasă însă separate cele două zone decorative și secționează compoziția intențională a decorului romboidal. Romburile simple de pe vasul tronconic (fig. 1/7) sînt formate evident prin juxtapunerea directă a două linii în zigzag. Acest motiv reticulat apare și pe ceramica liniară (fig. 3/8; 5/5).

Deci șirul de romburi derivă prin juxtapunerea motivelor în zigzag suprapuse liber pe suprafața vasului sau separate în zone tectonice. Romburile simple derivă din două zigzaguri fără motive anexe (fig. 1/7) sau cu motive unghiulare numai deasupra zigzagului superior, sub buza vasului (fig. 1/5, 8—9). Aceste motive au putut fi introduse *ad hoc* în decorul cu romburi, pentru a completa decorul cu unghiurile obișnuite sub buza vasului. În ambele cazuri, romburile simple sînt constituite de motivul principal al zigzagului. Romburile imbricate derivă din două zigzaguri flancate fiecare de motive unghiulare deasupra și dedesubtul zigzagului (fig. 1/11—13). Rombul exterior este constituit de motivul principal al zigzagului, iar rombul interior de motivele anexe.

Seria tipologică a acestor două forme de romburi este determinată de următoarele momente ale derivării lor din zigzag: suprapunerea zigzagurilor pe suprafața liberă a vasului (fig. 1/1) sau în zone decorative separate (fig. 1/12); juxtapunerea zigzagurilor și anexelor sub formă de romburi, direct (fig. 1/7) sau prin dispariția limitei dintre zonele suprapuse (fig. 1/6, 11); descompunerea șirului de romburi contigue în romburi izolate (fig. 1/5, 8—9, 13).

²⁶ *Ibidem*, pl. CVIII, 8.

Procedeul derivării rombului din zigzag pe ceramica Turdaș și modalitățile deosebite pe care le implică derivarea celor două forme de romburi se regăsesc în decorul geometric al ceramicii liniare. De aceea definirea procedeuului și a modalităților lui vor fi definite după analiza derivării rombului pe ceramica liniară dunăreană și est-carpatică.

Pe ceramica Turdaș apar și alte forme de romburi, a căror derivare din zigzag comportă un procedeu diferit. *Romburi hașurate* simple (fig. 2/1)²⁷ sau prevăzute cu cîrlige în unghiul inferior și cu motive vegetale în unghiul superior (fig. 2/2—3)²⁸ apar pe o serie de fragmente ceramice.

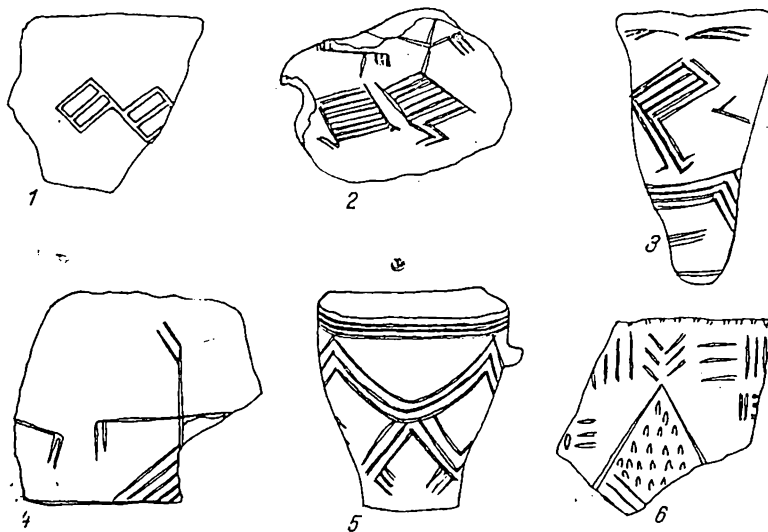

Fig. 2. — Ceramică Turdaș cu decor romboidal și vegetal

Apendicele inferioare în formă de cîrlig amintesc benzile simple sau unghiulare prevăzute cu croșete și introduse în unghiurile inferioare ale zigzagului pe unele vase de la Turdaș (fig. 2/5)²⁹. De asemenea, motivele vegetale simple sau cu trei ramuri sînt înfipte în vîrfurile superioare ale benzilor în zigzag degenerate sub formă de unghiuri sau triunghiuri (fig. 2/4, 6)³⁰.

Dispoziția romburilor în partea mediană a peretelui vaselor, acoperită de obicei de banda în zigzag a decorului, ca și identitatea detaliilor la anexele romburilor și zigzagurilor postulează derivația acestor romburi tot din motivul zigzagului, în conformitate cu regula generală a formării rombului în decorul ceramicii bandate.

Însă pe ceramica de la Turdaș nu se poate documenta seria formelor intermediare și procedeul derivării romburilor hașurate din banda zigzagului. Reapariția acestui decor cu romburi și motive vegetale în cadrul ceramicii bandate

²⁷ *Ibidem*, p. CXXXVI, 11.

²⁸ *Ibidem*, pl. CX, 12 și CXXXVI, 9.

²⁹ *Ibidem*, pl. XCIII, 2.

³⁰ *Ibidem*, pl. CVII, 6 și CXXXVI, 13.

dunărene, pe ceramica grupei Hinkelstein (fig. 6/1—6), aduce explicarea procedurii acestei derivații și pentru ceramica Turdaș.

★

Ceramica liniară cu capete de note est-europeană. Pe bolurile acestei grupe ceramice, decorul caracteristic cu capete de note prezintă motivul *romburilor simple* de aspect reticulat și delimitate printr-o simplă linie (fig. 3/8)³¹, sau formate din benzi libere cu chenar uniliniar (fig. 3/7)³².

Puținele descoperiri de ceramică liniară în Transilvania cuprind la *Cipău* și un fragment de ceașcă puțin uzitată între formele ceramicii liniare și decorată cu un șir de *romburi imbricate* (fig. 3/11)³³: romb interior este o mică suprafață delimitată printr-o singură linie incizată; romb exterior este format de două benzi în zigzag cu vîrfurile opuse. Derivația motivului prin procedul juxtapunerii a două zigzaguri prevăzute cu motive unghiulare între vîrfurile inferioare (pentru zigzagul de sus) și superioare (pentru zigzagul de jos) este evidentă și poate fi demonstrată și în cadrul decorului ceramicii liniare moldo-ucrainene.

Factura celor două forme de romburi corespunde formelor zigzagului din decorul bolurilor și seria tipologică a derivării rombului din zigzag marchează aceleași etape ca pe ceramica Turdaș.

Executat în tehnică punctată sau liniară, motivul *zigzagului* pe bolurile moldo-ucrainene prezintă forme diverse. *Zigzagul simplu* poate fi trasat uniliniar (fig. 3/2)³⁴ sau este format dintr-o bandă liniară (fig. 3/6)³⁵ ori dintr-o bandă liberă cu chenar uniliniar (fig. 3/1)³⁶. Introducerea *motivelor anexe* specifice ceramicii liniare în spațiile unghiulare superioare și inferioare determină *zigzagul cu linii sau benzi verticale* (fig. 3/3, 5)³⁷ și *zigzagul cu motive unghiulare* (fig. 3/10)³⁸, dispuse în genere deasupra zigzagului, sub banda orizontală a gurii, și avînd totdeauna forma unor suprafețe delimitate printr-o linie. Benzile umplute cu puncte lipsesc. Numai traseul liniilor incizate este întrerupt de alveolele capetelor de note.

Pe bolurile moldo-ucrainene, ordonarea motivelor în compoziția decorului și adaptarea decorului în zigzag pe suprafața vasului sînt caracteristice ceramicii liniare dunărene. Pe ceramica liniară cea mai veche, aplicarea unei benzi în zigzag sau spirală, cu sau fără motive anexe, determină obișnuit un decor „în suprafață”³⁹. Ceramica liniară veche și nouă, ca și cea cu capete de note, prezintă constant un decor în suprafață, însă diferențiat foarte sumar după cele două părți ale formei vasului, corpul sferic și gura îngustată, prin simpla introducere a benzii orizontale sub gura vasului⁴⁰, deasupra zigzagului (fig. 3—5). Dublarea benzii zigzagului pe ceramica liniară și pe cea cu capete de note (fig. 3/4, 7)⁴¹ determină o stratificare a decorului chiar pe corpul vasului, iar forma diferită

³¹ T. S. Passek—E. K. Cerniș, *Памятники культуры линейно-ленточной керамики на территории СССР* (*Археология СССР, Б1-11*), Moscova, 1963, pl. XVII, 9.

³² *Ibidem*, pl. XXI, 8.

³³ N. Vlăssă, *Cultura ceramicii liniare în Transilvania*, în *SCIV*, X, 2, 1959, p. 242, fig. 3/10. Deoarece romburile imbricate sînt de regulă însoțite de motive anexe, romburile de pe vasul de la Cipău pot fi interpretate ca fiind formate din două zigzaguri uniliniare și prevăzute cu anexe unghiulare tot uniliniare.

³⁴ T. S. Passek—E. K. Cerniș, *op. cit.*, pl. I, 6.

³⁵ *Ibidem*, pl. VIII, 2.

³⁶ *Ibidem*, pl. II, 4.

³⁷ *Ibidem*, pl. VIII, 1; XXVI, 9.

³⁸ *Ibidem*, pl. XV, 16.

³⁹ H. Quitta, *Zur Frage der ältesten Bandkeramik in Mitteleuropa*, în *PZ*, XXXVIII, 1—2, 1960 p. 8.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 1. W. Buttler, *op. cit.*, p. 25—26.

⁴¹ T. S. Passek—E. K. Cerniș, *op. cit.*, pl. VIII, 5 și XXI, 8.

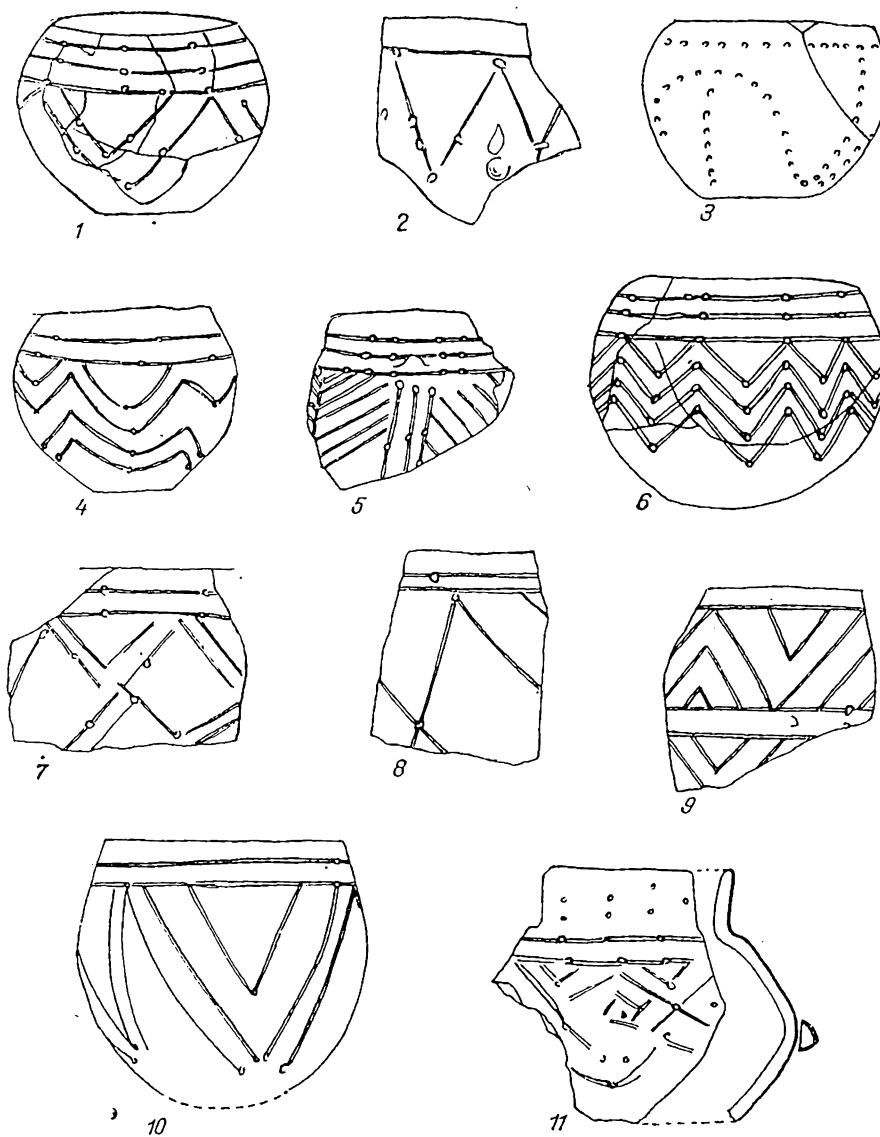

Fig. 3. — Ceramică liniară cu capete de note carpato-nistrină.

a celor două zigzaguri pe ceramica punctată⁴² accentuează caracterul tectonic al diferențierii decorului după părțile vasului. Separarea celor două zigzaguri prin benzi orizontale dă decorului liniar un aspect „tectonic” (fig. 3/9)⁴³: decorul acoperă întreaga suprafață a vasului, dar este dispus în două zone suprapuse, care accentuează partea superioară și inferioară a bolului. Pe ceramica liniară decorul zonelor suprapuse poate fi identic (fig. 5/3) sau diferit⁴⁴, întocmai ca pe paharele cucuteniene (fig. 11/3, 9).

Regula „alternării decorului tectonic cu cel în suprafață” atinge amplitudinea maximă pe ceramica cucuteniană, decorul „în suprafață” al ceramicii Cucuteni A și decorul „tectonic” al ceramicii Cucuteni B constituind termenii extremi ai adaptării decorului geometric la forma vasului⁴⁵. Jocul regulii determină în mod obișnuit, chiar pe ceramica cucuteniană, o dispoziție a decorului în „zone decorative suprapuse”, ca modalitate proprie a tratării spațiului în ornamentația ceramicii bandate generale.

Pe bolurile moldo-ucrainene suprapunerea zigzagului pe suprafața liberă a vasului prezintă cele două modalități: cu vîrfurile alternante (fig. 3/4) sau opuse (fig. 3/7). Juxtapunerea celor două zigzaguri cu vîrfurile opuse, dar lipsite de motive anexe, a generat romburile simple: zigzagul uniliniar a determinat romburile reticulate (fig. 3/2 și 8), iar zigzagului în bandă îi corespund romburile bandate (fig. 3/1 și 7), la fel ca pe ceramica de la Turdaș. Astfel se poate preciza că pe ceramica cu capete de note *derivarea romburilor simple rezultă din juxtapunerea directă a motivelor formative, prin suprapunerea zigzagurilor fără motive anexe pe suprafața liberă a vasului.*

Formarea romburilor imbricate pe vasul fragmentar de la *Cipău* (fig. 3/11) presupune suprapunerea a două zigzaguri prevăzute cu motive anexe, ca pe vasul bitroncnic de la Turdaș (fig. 1/12). Rombul interior trebuie considerat ca format de unghiurile delimitate printr-o linie, care apar pe întreaga ceramică liniară, dar numai între vîrfurile superioare ale zigzagului, sub banda orizontală a gurii vasului (fig. 3/10). Pe un fragment ceramic cu capete de note (fig. 3/9), decorul celor două zone tectonice poate fi interpretat ca format din banda zigzagului prevăzut deasupra și dedesubt cu aceste unghiuri simple. Însă ordonarea aparent independentă a decorului în zonele suprapuse nu indică formarea romburilor prin opoziția zigzagurilor.

Cu toate acestea, fragmentul documentează existența dispoziției tectonice a decorului în zigzag pe ceramica cu capete de note, postulată ca modalitate a derivării romburilor imbricate pe fragmentul de la *Cipău*, prin comparație cu derivarea acestor motive pe ceramica Turdaș (fig. 1/11 și 12). Starea lacunară a descoperirilor nu oferă încă dovada clară a acestei derivații pe ceramica cu capete de note carpato-nistrieană. Modalitatea procedurii poate fi însă documentată în decorul ceramicii liniare dunărene.

★

Ceramica liniară dunăreană. Geneza ceramicii cu capete de note în cadrul ceramicii liniare dunărene și difuzarea ei spre Europa răsăriteană⁴⁶ explică sufi-

⁴² M. Steklá, *Třídění výtčchané keramiky*, în *AR*, XI, 2, 1959, fig. 107.

⁴³ T. S. Passek—E. K. Cerniș, *op. cit.*, pl. XIX, 8.

⁴⁴ H. Quitta, în *PZ*, XXXVIII, 3—4, 1960, fig. 4q.

⁴⁵ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 72 (*Flächendekoration, Zonendekoration*).

⁴⁶ H. Quitta, în *PZ*, XXXVIII, 3—4, 1960, p. 164.

cient unitatea lor stilistică. Uniformitatea decorului în zigzag pe ceramica liniară dunăreană în întreg spațiul ei de răspîndire și de-a lungul evoluției ei, cu toată diversitatea facturii stilistice după faze și grupe locale, permite urmărirea procesului derivării rombului cu materialele disparate de care dispunem.

Motivul *romburilor simple* de aspect reticulat apare și pe ceramica *liniară cu capete de note* din *Moravia*, derivate prin juxtapunerea directă a zigzagurilor uniliniare pe suprafața bolurilor (fig. 5/1 și 5)⁴⁷.

Motivul *romburilor imbricate* se întâlnește pe boluri fragmentare aparținînd ceramicii *liniare noi* din *Saxonia*. Pe un fragment (fig. 4/7)⁴⁸, romb exterior este format de o bandă cu nervură mediană, iar cel interior de o bandă mai simplă, deoarece el provine din juxtapunerea motivelor unghiulare dintre vîrfurile zigzagurilor (fig. 4/6). Pe alt fragment (fig. 4/4)⁴⁹, juxtapunerea zigzagurilor care formează romb exterior este încă vizibilă, în timp ce motivele anexe în formă de bandă unghiulară, care formează romb interior, sînt contopite.

Factura acestor motive corespunde facturii *zigzagurilor* din decorul ceramicii liniare. Romburile exterioare formate dintr-o bandă triliniară derivă din zigzagul în formă de bandă cu nervură mediană (fig. 4/8)⁵⁰, după cum banda simplă a romburilor interioare corespunde *benzilor unghiulare* dintre vîrfurile zigzagului (fig. 4/6)⁵¹.

Pe ceramica liniară veche și nouă se întâlnește și suprapunerea zigzagurilor cu vîrfurile alternante, deopotrivă pe suprafața liberă a vasului (fig. 4/1)⁵² sau în două zone decorative (fig. 5/3)⁵³.

Derivarea romburilor imbricate necesită însă suprapunerea zigzagurilor cu vîrfurile opuse în două zone tectonice, ca pe ceramica de la Turdaș (fig. 1/12). Această modalitate a suprapunerii zigzagurilor și a derivării romburilor imbricate se întâlnește pe ceramica *liniară cea mai nouă* din bazinul Rinului, de exemplu pe un bol din grupa locală *Wetterau* (fig. 5/2)⁵⁴. Romburile exterioare și interioare sînt constituite din benzi liniare identice, manieră cunoscută și pe ceramica liniară veche pentru motivele anexe unghiulare (fig. 5/6)⁵⁵. Cele două serii de romburi au vîrfurile superioare și inferioare legate între ele prin linii punctate verticale, care se repetă și în unghiurile dintre romburile exterioare. O linie orizontală punctată divide ambele serii de romburi.

Logica decorului și derivația romburilor sînt clare. *Linii verticale* punctate apar ca motive anexe în unghiurile superioare și inferioare ale zigzagului pe bolurile grupei *Wetterau* (fig. 5/4)⁵⁶. *Linii verticale* punctate sau incizate divid și prelungesc motivele unghiulare anexe (fig. 4/5)⁵⁷ sau leagă și străpung zigzagurile suprapuse (fig. 4/3)⁵⁸ pe ceramica liniară nouă din *Saxonia*. Linia orizontală, punctată ca și linia de sub buza vasului, constituie limita tectonică a celor două zone suprapuse ale decorului.

Este clar că romburile imbricate de pe acest bol sînt derivate prin juxtapunerea a două zigzaguri prevăzute în unghiurile superioare și inferioare cu linii

⁴⁷ M. Steklá, *Pohřby lidu s volutovou a vyplechanou keramikou*. In *AR*, VIII, 5, 1956, fig. 274/7 și 282/2.

⁴⁸ E. Hoffmann, *op. cit.*, p. 66, pl. 23/13.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 66, pl. 24/4.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 56, 63, 75, pl. 4/9.

⁵¹ *Ibidem*, p. 56, 68, pl. 5/10.

⁵² *Ibidem*, p. 63, pl. 15/14.

⁵³ W. Buttler, *op. cit.*, pl. 3/15.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 27, pl. 5/10.

⁵⁵ *Ibidem*, pl. 3/12.

⁵⁶ *Ibidem*, pl. 5/7.

⁵⁷ E. Hoffmann, *op. cit.*, pl. 23/3.

⁵⁸ *Ibidem*, pl. 24/8.

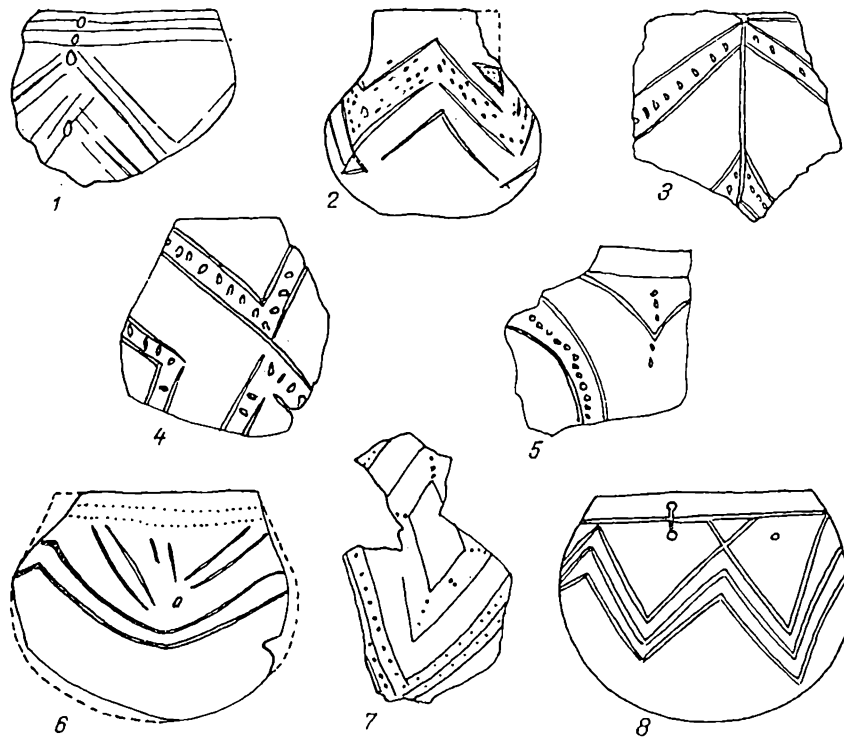

Fig. 4. — Ceramică liniară nouă din Saxonia.

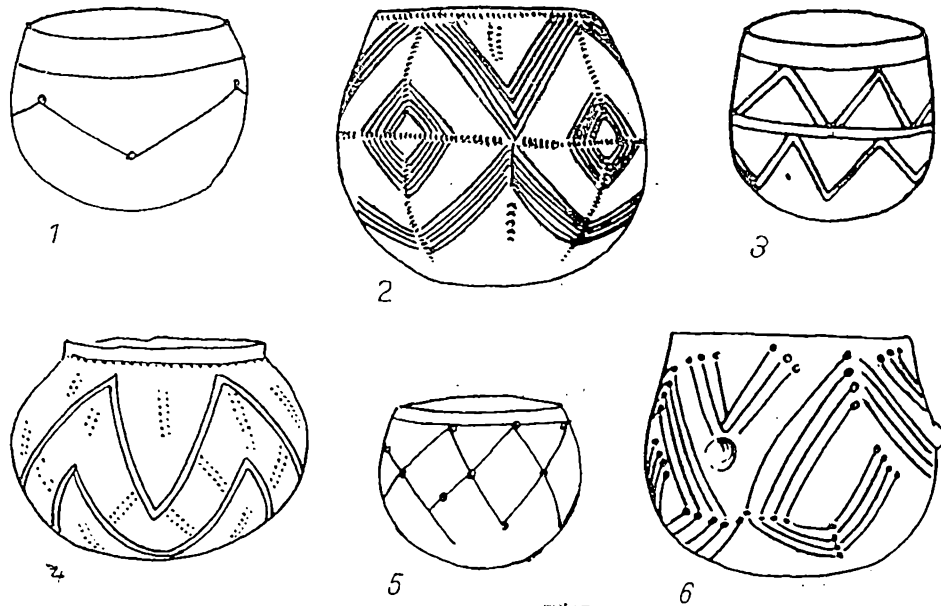

Fig. 5. — Ceramică liniară dunăreană cu decor în zigzag, unghiuri și romburi: 1,5, ceramică cu capete de note din Moravia; 2,4, ceramică liniară recentă din grupa Welterau (Turingia); 3, 6, ceramică liniară veche din Saxonia (3) și Hessen (6).

verticale și benzi unghiulare și suprapuse în zone tectonice. Romburile exterioare sînt constituite de banda zigzagurilor, în timp ce romburile interioare sînt formate de motivele unghiulare anexe. Păstrarea liniei tectonice indică cea de-a doua modalitate a procedului derivării rombului, prin juxtapunerea zonelor decorative și dispariția limitei tectonice.

Punctul critic în demonstrarea derivației îl constituie prezența motivelor unghiulare anexe între vîrfurile inferioare ale zigzagurilor. În mod constant, pe ceramica liniară dunăreană și carpato-nistrieană motivele unghiulare apar între vîrfurile superioare ale zigzagului, sub banda orizontală a gurii (fig. 3/10; 4/6). Motivele unghiulare introduse între vîrfurile inferioare ale zigzagului sînt foarte rare. Pentru ceramica *saxonă* din faza mijlocie se poate cita amfora cu motive unghiulare uniliniare sub banda lată a zigzagului (fig. 4/2)⁵⁹. Motive anexe în formă de bandă unghiulară sînt introduse în spațiile superioare și inferioare dintre motivele spiralice pe o amorfă din faza a doua a ceramicii liniare din *Moravia*⁶⁰. Dispoziția motivelor unghiulare la baza zigzagurilor suprapuse poate fi o creație *ad hoc* pentru formarea romburilor interioare.

La capătul acestei analize a decorului ceramicii liniare, se poate concluda că *derivarea romburilor imbricate rezultă din juxtapunerea indirectă a motivelor formative, prin suprapunerea zigzagurilor cu motive anexe unghiulare în zone decorative tectonice.*

Cele două modalități de formare a celor două forme de romburi, simple și imbricate, pe ceramica grupelor Turdaș și liniară constituie de fapt un singur procedeu de derivație a rombului, definit prin *sintetizarea motivelor formative originare.*

★

Ceramica punctată Hinkelstein. Pe ceramica punctată mai nouă din *Saxonia* apar *romburi hașurate*, considerate ca forme degenerate⁶¹ sau descompuse⁶² ale zigzagului.

Aceste motive constituie cu predilecție decorul ceramicii punctate a grupeii *Hinkelstein* din bazinul Rinului mijlociu, unde apar ca forme derivate din motivul zigzagului după regulile stilistice generale ale ceramicii bandate. Frecvența romburilor și imbinarea lor cu motive vegetale, ca și noutatea formelor derivate prin procedee stilistice noi fac din ceramica Hinkelstein una dintre cele mai originale grupe ale ceramicii dunărene.

Ceramica Hinkelstein *mai veche* prezintă boluri decorate cu banda liniară a zigzagului și *liniile verticale* în unghiuri, caracteristice ceramicii punctate în general (fig. 6/1)⁶³.

Caracteristică pentru ceramica Hinkelstein *mai nouă* este însă înlocuirea liniilor verticale prin *tije vegetale* cu ramuri în umbelă la capătul superior (fig. 6/3)⁶⁴ sau la ambele extremități (fig. 6/2)⁶⁵. Dublarea coroanei se explică prin

⁵⁹ *Ibidem*, p. 56, 65, pl. 7/1.

⁶⁰ R. Tichý, *Osdělení s volutovou keramikou na Moravě*, in *PA*, LIII, 2, 1962, p. 304, fig. 20.

⁶¹ W. Buttler, *op. cit.*, p. 29, pl. 6/5.

⁶² E. Hoffmann, *op. cit.*, p. 108, pl. 48/14.

⁶³ W. Buttler, *op. cit.*, p. 30–31, pl. 6/10 (*Winkelband-Vertikalsystem*).

⁶⁴ *Ibidem*, p. 31, pl. 6/12.

⁶⁵ M. Hoernes – O. Menghin, *op. cit.*, fig. 3 de la p. 273.

integrarea vegetalului în regula generală a motivelor anexe, introduse deopotrivă în unghiurile superioare și inferioare ale zigzagului.

Romburile hașurate pe ceramica Hinkelstein sînt mai tîrzii. Dispuse în șir pe mijlocul bolurilor, ele apar singure (fig. 6/6)⁶⁶ sau asociate cu motivele *vegc-*

Fig. 6. — Ceramică punctată (1—6) și Rössen (7—10) de pe Rin : 1—6, grupa Hinkelstein ; 7,9, grupa Grossgartach ; 8, 10, grupa Eberstadt.

tale umbeliforme (fig. 6/4)⁶⁷. În mod obișnuit șirul de romburi este divizat prin linia orizontală, care împarte vasul în cele două zone tectonice caracteristice ceramicii bandate dunărene. Cele două jumătăți ale romburilor sînt de obicei hașurate

⁶⁶ W. Buttler, *op. cit.*, pl. 6/14.

⁶⁷ *Ibidem*, pl. 6/13.

în sensuri opuse (fig. 6/6) și uneori sînt dispuse în decalaj deasupra și dedesubtul liniei tectonice (fig. 6/4). Alteori linia despărțitoare a șirului de romburi dispăre (fig. 6/5)⁶⁸.

Aceste elemente formale constituie de fapt seria tipologică a formelor și etapelor derivării romburilor hașurate din zigzag, dar după un procedeu diferit de acela al romburilor simple sau imbricate de pe ceramica liniară.

Șirul de romburi hașurate are în adevăr aparența unui „zigzag comprimat”⁶⁹. Banda liniară a zigzagului prevăzut deasupra și dedesubt cu motive vegetale umbeliforme (fig. 6/2) pare redată *en raccourci* în cele două șiruri de unghiuri hașurate alternînd cu umbelele motivelor vegetale de o parte și alta a liniei despărțitoare (fig. 6/4). Banda zigzagului nu putea da naștere șirului de romburi hașurate prin simplul procedeu al „descompunerii” ei în unghiuri sau benzi oblice, obișnuit pe ceramica punctată mai nouă⁷⁰. Trebuie găsită și explicată modalitatea procedeuului nou al derivării romburilor hașurate pe ceramica Hinkelstein.

Romburile hașurate apar divizate prin linia orizontală (fig. 6/6) sau sînt integre (fig. 6/5). Hașurarea diferită a celor două jumătăți (fig. 6/6) și decalajul lor (fig. 6/4) arată originea lor diferită și racordarea lor de-a lungul liniei despărțitoare. Linia sau banda orizontală are o funcție tectonică, uneori accentuată de carena umărului la bolurile piriforme, împărțind suprafața vasului și compoziția decorului în două zone decorative⁷¹. Pe ceramica liniară, în cele două zone suprapuse se repetă același decor în zigzag: romburile iau naștere din juxtapunerea acestui decor dublu, prin suprimarea liniei tectonice (fig. 4/7 și 5/2).

Însă ceramica Hinkelstein nu prezintă niciodată decorul cu banda în zigzag repetată în cele două zone suprapuse. Linia tectonică pare că a secționat direct banda unică a zigzagului din decorul liber al bolurilor. Secționarea este însă virtuală, ca într-o diagramă: linia despărțitoare taie de două ori banda lată a zigzagului, la nivelul vîrfurilor superioare și inferioare și la nivelul prinderii umbelelor de tija vegetală (fig. 6/2 și 4). Astfel, două șiruri de unghiuri acoperite cu liniile benzii zigzagului și două serii de umbele se suprapun imediat de o parte și alta a liniei tectonice, pentru a forma cele două jumătăți ale romburilor hașurate și divizate. Unghiurile în decalaj (fig. 6/4) corespund vîrfurilor alternante ale zigzagului. Racordarea unghiurilor generează șirul de romburi divizate (fig. 6/6). Suprimarea liniei despărțitoare determină șirul de romburi *întregi* (fig. 6/5).

Formele seriei tipologice marchează momentele derivației romburilor hașurate din zigzag. Procedeu derivației comportă însă secționarea dublă a benzii zigzagului și dispoziția *motivelor derivate* în două zone suprapuse. Formarea romburilor rezultă din juxtapunerea motivelor secționate și suprimarea limitei zonei lor tectonice.

În decorul ceramicii Hinkelstein, *derivarea romburilor hașurate din zigzag este determinată de juxtapunerea motivelor parțiale rezultate prin secționarea zigzagului și suprapuse în zone tectonice.*

Procedeu comportă o singură modalitate a derivării rombului, deoarece secționarea zigzagului în zone suprapuse și suprimarea liniei tectonice sînt core-

⁶⁸ C. Schuchhardt, *AllEuropa*, Berlin-Leipzig, 1935, p. 158, fig. 78 g.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 158.

⁷⁰ Cf. nota 11.

⁷¹ G. Kossinna, *Die deutsche Vorgeschichte* (Mannus, 9), Leipzig, 1936, p. 36.

lative. Procedul derivării romburilor hașurate se definește prin *sintetizarea motivelor formative derivate în cadrul decorului în zigzag*.

★

Ceramica Rössen. Decorul ceramicii grupei Rössen, considerată în genere ca o sinteză între cultura nordică megalitică și cultura dunăreană, comportă interpretări diferite și chiar opuse. Decorul caracteristic cu romburi și vegetale ale ceramicii Hinkelstein este considerat ca o influență a grupelor locale din sudul Germaniei ale ceramicii Rössen ⁷². Aceleași grupe locale sud-vest-germanice sînt considerate ca aparținînd ceramicii Hinkelstein, reprezentînd ultima ei fază de înflorire sub influența ceramicii Rössen ⁷³. În fine, decorul ceramicii Hinkelstein a influențat stilul ceramic al grupelor Rössen din sud-vestul Germaniei ⁷⁴.

În decorul de „covor” compact al ceramicii Rössen mai vechi ⁷⁵ nimic nu anunță și nu poate explica decorul tipic al ceramicii Hinkelstein. Motivele triunghiulare și romboidale din decorul ceramicii Hinkelstein și Rössen nu pot fi tratate în bloc. Caracteristice pentru ceramica veche Rössen sînt „triunghiurile atîrnate” pe pîntecele bolurilor sferice ⁷⁶, continuate și pe formele carenate din faza finală ⁷⁷.

Din contra, sub influența ceramicii bandate, decorul acrat cu „benzi zonale” al bolurilor carenate din faza mai nouă a ceramicii Rössen ⁷⁸ prezintă șirurile de *romburi hașurate* ale ceramicii locale Hinkelstein.

Pe bolurile carenate de tip Rössen din grupa locală *Eberstadt* reapare șirul de romburi hașurate, alternate cu forme schematizate ale motivelor vegetale umbeliforme și divizate în unghiuri juxtapuse (fig. 6/8) sau sintetizate prin suprimarea liniei orizontale (fig. 6/10) ⁷⁹. Factura acestui decor este evident preluată de pe ceramica Hinkelstein (fig. 6/4).

Romburi hașurate de această formă, dar prevăzute numai cu linii și benzi verticale între ele, apar și pe ceramica grupei locale *Grossgartach* ⁸⁰. Însă caracteristice pentru această grupă sînt *romburile asimetrice*, dispuse ca un șir de paralelograme cu laturile arcuite pe carena vasului și divizate sau nu prin linia tectonică a decorului (fig. 6/7, 9) ⁸¹.

În cadrul orna mentației acestor două grupe finale ale ceramicii Rössen nu se poate documenta derivația decorului romboidal. El este adoptat de pe ceramica Hinkelstein, unde s-a format.

Pentru unitatea concepțiilor decorative în orna mentația ceramicii bandate, este cu deosebire concludentă apariția unei facturi stilistice identice pe ceramica unor grupe culturale foarte distanțate în spațiu. Categoria redusă a ceramicii decorate cu romburi hașurate și motive vegetale de la Turdaș, de o valoare artistică mai mică din cauza facturii tahigrafice a decorului (fig. 2/1—3), constituie, în cadrul ceramicii bandate carpato-dunărene, singura analogie cu ceramica Hinkelstein, al cărei decor elegant este format exclusiv de aceste motive.

Seria bogată a formelor romboidale și claritatea derivației lor în decorul ceramicii Hinkelstein, ca și elementele de legătură între motivele romboidale

⁷² W. Buttler, *op. cit.*, p. 31.

⁷³ C. Schuchhardt, *op. cit.*, p. 159—160.

⁷⁴ G. Kossinna, *op. cit.*, p. 36.

⁷⁵ W. Buttler, *op. cit.*, p. 47, pl. 10.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 48, pl. 11/4, 6—7.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 49, pl. 12/6, 12.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 49, pl. 12.

⁷⁹ G. Kossinna, *op. cit.*, fig. 82—83.

⁸⁰ *Ibidem*, fig. 90.

⁸¹ C. Schuchhardt, *op. cit.*, p. 160, fig. 78k, l.

și banda zigzagului în decorul ceramicii Turdaș, postulează unitatea procedului de derivare a romburilor hașurate în decorul celor două grupe ceramice.

★

Procedeul secționării-motivelor formative și al sintetizării motivelor parțiale în derivația romburilor hașurate nu s-a născut în cadrul decorului cu benzi în zigzag. Decorul ceramicii liniare nu prezintă decât procedeul derivării romburilor simple sau imbricate prin sintetizarea integrală a motivelor formative. Pentru variația decorului în zigzag pe ceramica punctată, s-a introdus procedeul tipic al variației decorului spiralic din ornamentația ceramicii bandate.

Din cauza compoziției simple a decorului ceramicii dunărene, variațiile determinate prin procedeul secționării motivelor comportă o amplitudine mai mică față de variația complexă a aspectelor decorului pe ceramica cucuteniană. Regulile stilistice determinate prin procedeul secționării decorului, ca și antrenarea în jocul acestor reguli a motivelor derivate prin secționarea motivelor originare, prezintă însă un paralelism de funcții și forme echivalente în decorul spiralic al celor două mari grupe ceramice. Deosebiri stilistice afectează numai modalitățile de aplicare a regulilor în cadrul compoziției specifice a decorului celor două grupe ceramice.

Secționarea spiralei în S se poate observa începând cu ceramica liniară cea mai veche boemo-moravă sau germană: secționarea buclelor superioare ale spiralelor în *S* libere sau agățate (fig. 7/1) explică șirul de benzi în formă de *arcuri* libere cu deschizătura în jos (fig. 7/2)⁸² pe bolurile emisferice sau pe cupe.

Pe bolurile ceramicii cu *capete cu note* din diferitele faze ale ceramicii liniare boemo-morave sau est-carpătice, prin secționarea la ambele capete a spiralelor în *S* agățate (fig. 7/7) derivă grupe de două *arcuri agățate* (fig. 7/8)⁸³. Juxtapunerea acestor grupe determină două șiruri de *arcuri alternative și agățate* (fig. 7/6)⁸⁴. Formele simplificate ale spiralelor agățate prezintă spontan aceleași grupe de arcuri pe gîtul vaselor din perioada Cucuteni B⁸⁵.

Pe ceramica liniară veche boemo-moravă și germană, buclele secționate sînt grupate în *perechi de volute*⁸⁶ sau contopite în forma literei ω (fig. 7/3)⁸⁷. Motivele „cordiforme” de pe ceramica cucuteniană sînt perfect echivalente ca formă și derivație⁸⁸.

Secționarea buclelor poate antrena dispariția corpului spiralelor. Pe ceramica *Želiezovce* slovacă, decorul cu spirale în *S* de factură unghiulară de pe boluri sau străchini (fig. 7/4) este înlocuit cu un decor de două șiruri de *benzi orizontale alternante* (fig. 7/5)⁸⁹, prin secționarea buclelor rectiliniiare și dispariția corpului spiralelor. Înlocuirea decorului cu spirale și arcuri printr-un decor cu arcuri, prin dispariția motivelor principale, este o regulă constantă pe ceramica cucuteniană (fig. 11/5 și 7).

⁸² H. Quitta, in *PZ*, XXXVIII, 1-2, 1960, p. 8, fig. 1 f, i (*Bogenbänder*).

⁸³ B. Soudský, *K metodice třídění volutové keramiky*, in *PA*, XLV, 1-2, 1954, fig. 3/10 și 6/1.

⁸⁴ T. S. Passek-E. K. Cerniš, *op. cit.*, pl. XVII, 8.

⁸⁵ O. Kandyba, *op. cit.*, fig. 77.

⁸⁶ H. Quitta, in *PZ*, XXXVIII, 1-2, 1960, p. 8, fig. 1 a, c (*Doppelspirale*).

⁸⁷ *Ibidem*, 3-4, 1960, p. 166, fig. 4 c (*Sattelspirale*).

⁸⁸ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 35, 40, pl. 13/8; 15/9; 17/8-10 (*Herzmotiv*); Vl. Dumitrescu, *La station pré-historique de Traian, in Dacia*, IX-X, 1941-1944, p. 53, pl. III; IX, 2, 8; XV, 6; XVIII, 1; C. Matasă, *Așezarea eneolitică Cucuteni B de la Tlrgu-Ocna-Podei*, in *AM*, II-III, 1964, p. 45, fig. 11/1,3; 14/5; 24/6; 16/1; 21/4; 27/2, 4; 28/9; 29/1. Motivele cordiforme apar izolate sau legate prin tangente.

⁸⁹ J. Pavúk, *Grab des Želiezovce-Typus in Dvory nad Žitavou*, in *ŠLA*, XII, 1, 1964, p. 5 și urm., fig. 2/6-7.

Aceste reguli stilistice, manifeste în decorul ceramicii dunărene și cucuteniene, vor fi formulate la analiza motivelor derivate prin secționarea spiralelor pe ceramica cucuteniană.

Spre deosebire de celelalte grupe ale ceramicii bandate, pe ceramica Hinkelstein procedeul secționării spiralei se aplică și zigzagului, cu aceleași consecințe asupra tratării formelor derivate.

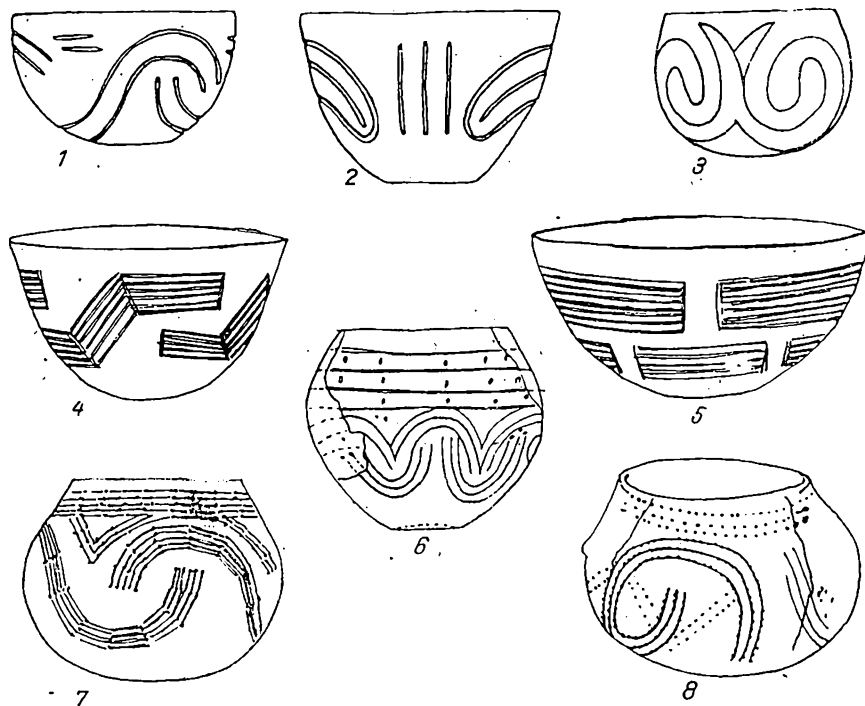

Fig. 7. — Ceramică liniară dunăreană cu decor spiralic: 1—2, ceramica cea mai veche din Moravia; 3, ceramică veche din Saxonia; 4—5, ceramică Zelizovce din Slovacia; 6, ceramică cu capete de note moldo-ucraineană; 7—8, ceramică cu capete de note din Boemia.

★

Ceramica pictată cucuteniană. Banda negativă de culoare albă sau brună a zigzagului apare cu predilecție ca *motiv principal* pe paharele ceramicii tricrome de stil *Cucuteni A*, atât de apropiate ca formă de bolurile ceramicii dunărene. Paralelismul acesta de forme și decor nu este fără importanță, pentru a înțelege unitatea grupelor ceramice în cadrul culturii cu ceramică bandată din bazinul Dunării.

Pe pahare, zigzagul ornamează corpul vasului (fig. 8/1—2)⁹⁰. Pe alte forme de vase, decorul în zigzag este limitat la zona gîtului; corpul vasului purtînd un decor diferit (fig. 9/1—7, 9)⁹¹. Aceste două serii de decor în zigzag se completează, pentru a putea urmări derivația rombului pe pahare.

Motivul zigzagului apare singur sau însoțit de *motive anexe* diverse. El este format dintr-o bandă liberă cu contur unilinar (fig. 8/2; 9/1) sau dublat pe una

⁹⁰ VI. Dumitrescu, *Hăbășești*, București, 1954, pl. LXXIX, 6, 11.

⁹¹ H. Schmidt, *op. cit.*, pl. 4/6—13.

din laturi (fig. 9/2). Motivele anexe sînt introduse în spațiile unghiulare deasupra și dedesubtul zigzagului: *benzi de legătură* totdeauna paralele cu una din laturile zigzagului, însă benzile din unghiurile superioare față de cele din unghiurile inferioare pot fi perpendiculare (fig. 8/1; 9/4, 6) sau paralele (fig. 9/5); *motive unghiulare* sub formă de suprafețe (fig. 8/9—10) sau benzi unghiulare, cu laturile paralele (fig. 8/9—10) ori perpendiculare pe laturile zigzagului (fig. 9/3), ultimele fiind cunoscute de asemenea pe ceramica Turdaș⁹² și pe ceramica liniară cu decor în zigzag sau spiralic⁹³; *ove ajurate* formate dintr-o bandă în arc (fig. 9/9) și *ove pline*, ca o pată de culoare, care vor însoți și romburile derivate din zigzag (fig. 8/4, 11).

Decorul cu romburi prezintă aceleași elemente formale ca și decorul în zigzag, dată fiind filiația acestor două motive. *Romburile simple*, formate dintr-o bandă liberă sau cu nervură mediană, prezintă uneori în interior benzi de legătură oblice, perpendiculare (fig. 8/8)⁹⁴ sau paralele cu benzile de la exteriorul romburilor (fig. 9/8)⁹⁵. Romburile cu benzi de legătură în interior sînt *contigue* (fig. 8/8; 9/8), cele libere în interior apar totdeauna *izolate* (fig. 8/3--6).

Romburile imbricate sînt constituite din benzi libere (fig. 8/10)⁹⁶. Rombul interior poate avea forma de suprafață romboidală (fig. 8/7)⁹⁷, ca pe ceramica Turdaș.

Romburile cu cerc interior constituie o formă nouă, proprie ceramicii cucuteniene. Cercul este format, ca și rombul exterior, dintr-o bandă cu nervură mediană (fig. 9/11)⁹⁸ sau are forma unei suprafețe circulare de culoare albă (fig. 8/11)⁹⁹.

Motivele anexe care însoțesc romburile sînt acelea din spațiile unghiulare ale zigzagurilor, din care derivă: motive unghiulare (fig. 8/5—6)¹⁰⁰, benzi de legătură (fig. 8/7—8; 9/8) și ove ajurate (fig. 8/3 și 9/10)¹⁰¹ sau pline (fig. 8/4)¹⁰², care apar uneori împreună pe același vas (fig. 9/11). Trebuie observat că pe ceramica cucuteniană toate formele de romburi, simple, imbricate și cu cerc interior, sînt însoțite de motive anexe, dispuse deopotrivă în spațiile unghiulare superioare și inferioare dintre romburi. Pe ceramica Turdaș sau liniară, numai romburile imbricate sînt prevăzute sus și jos cu motive anexe diverse (fig. 1/11, 13; 5/2).

Pe ceramica Turdaș și liniară, procedul derivării celor două forme de romburi comportă două modalități ale juxtapunerii zigzagurilor. Romburile simple derivă prin „juxtapunerea directă” a zigzagurilor pe suprafața liberă a vasului (fig. 1/7; 3/7—8), iar romburile imbricate sînt formate de zigzagurile juxtapuse prin „intermediul zonelor decorative” (fig. 1/12; 5/2).

Și pe ceramica cucuteniană se cunosc zigzagurile suprapuse cu laturile paralele, totdeauna dispuse liber pe suprafața decorată. Pe corpul paharelor, ele acoperă întreaga suprafață a vasului. Pe gîtul altor forme de vase, ele sînt dispuse într-o singură zonă decorativă (fig. 9/7).

Cele trei forme de romburi cucuteniene derivă evident din zigzagurile suprapuse cu vîrfurile opuse. Spre deosebire de ceramica Turdaș și liniară, pe care juxta-

⁹² M. Roska, *op. cit.*, pl. XCIV, 5.

⁹³ J. Boehlau, *Die Spirale in der Bandkeramik*, in *PZ*, XIX, 1—2, 1928, pl. 10/13.

⁹⁴ M. Petrescu-Dimbovița și Al. Andronic, *Muzeul de istorie a Moldovei*, București, 1966, pl. 11 sus.

⁹⁵ H. Schmidt, *op. cit.*, pl. 5/5.

⁹⁶ C. Matasă, *Frumușica*, București, 1946, pl. XV, 124.

⁹⁷ Vi. Dumitrescu, *Hăbășești*, pl. LXXIX, 12.

⁹⁸ A. Florescu—M. Florescu, *Șantierul arheologic Trușești*, in *Materiale*, VII, 1960, fig. 5.

⁹⁹ C. Matasă, *Frumușica*, pl. XVI, 123.

¹⁰⁰ Vi. Dumitrescu, *Hăbășești*, pl. LXXIX, 2—3.

¹⁰¹ *Ibidem*, pl. LXXXI, 2.

¹⁰² *Ibidem*, pl. LXXIX, 4.

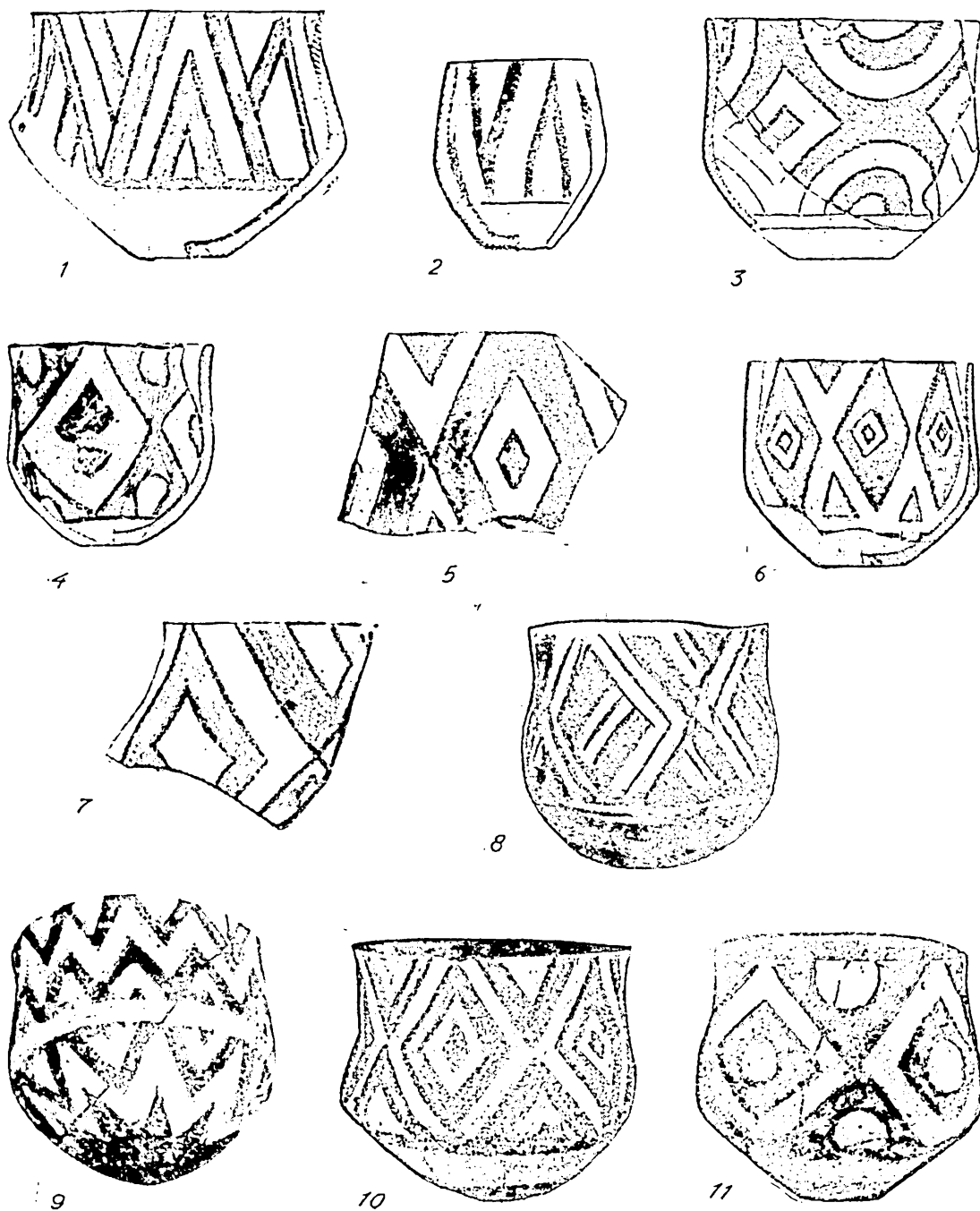

Fig. 8. — Ceramică Cucuteni A cu decor în zigzag și romburi: 1—7, Hăbășești; 8, Trușești; 9—11, Frumușica.

punerea zigzagurilor pentru formarea romburilor simple se explică *ipso facto*, pe ceramica cucuteniană modalitatea derivării romburilor simple nu este evidentă. Din contra, modalitatea juxtapunerii zigzagurilor în zone decorative pentru derivarea romburilor imbricate se repetă și pe ceramica Cucuteni A. De asemenea, derivarea romburilor cu cerc interior, ca formă proprie decorului cucutenian, se poate constata *de visu* în decorul paharelor. De aceea, modalitatea derivării romburilor simple pe paharele cucuteniene va fi determinată după analiza derivației celorlalte două forme de romburi.

Procedeul derivării *romburilor imbricate* este surprins pe paharele de la *Frumușica*. Suprafața unui pahar (fig. 8/9)¹⁰³ este împărțită printr-o bandă orizontală în două zone suprapuse, fiecare decorată cu banda zigzagului prevăzut cu motive anexe unghiulare. În zona inferioară, zigzagul prezintă numai benzile unghiulare de deasupra, care participă la formarea romburilor interioare. Juxtapunerea decorului din cele două zone prezintă un ușor decalaj între motivele anexe, iar vîrfurile „puse ale zigzagurilor încă nu se ating.

Pe alt pahar (fig. 8/10)¹⁰⁴, prin suprimarea limitei tectonice cele două zigzaguri și motivele unghiulare s-au contopit, formînd un șir de romburi imbricate. Zona inferioară prezintă aici și motivele unghiulare de sub banda zigzagului. Modalitatea derivării acestei forme de romburi este cea obișnuită.

Derivația *romburilor cu cerc interior* de pe paharul de la *Frumușica* (fig. 8/11) se întrevide pe paharul de la *Trușești* (fig. 9/11). Procedeul comportă aceeași modalitate a „juxtapunerii indirecte” a zigzagurilor în zone suprapuse, ca și în cazul romburilor imbricate. Prezența limitei zonale nu este documentată pe paharele publicate. Însă, pe paharul de la *Trușești*, compoziția decorului indică clar suprimarea limitei tectonice.

Existența celor două zone decorative este indicată atît de factura diferită a decorului lor, cît și de prezența ovelor ca motive anexe ale zigzagurilor. În zona superioară, zigzagul prezintă dedesubt benzi de legătură ușor oblice, care lipsesc la zigzagul din zona inferioară. De asemenea, ovelle de sub zigzagul superior prezentau și ele în interior benzi de legătură ușor oblice, frecvente în decorul cu ove (fig. 11/8). Ovele de deasupra zigzagului superior sînt simplificate în arc de cerc fără bandă de legătură, ca și ovelle de deasupra zigzagului inferior. Ovele pline și alungite de sub zigzagul inferior sînt de asemenea forme simplificate față de ovelle în arc simplu de deasupra lor.

Astfel, ornamentația tectonică a paharului prezintă același decor, dar dublu diferențiat după cele două zone suprapuse : în zona inferioară un decor simplificat față de acela din zona superioară, iar în fiecare zonă motive anexe diferite deasupra și dedesubtul zigzagului. Aceste două procedee de variație a decorului geometric sînt determinate de reguli stilistice generale : „simplificarea decorului în zonele suprapuse”, în primul caz (fig. 11/3), și „decorarea asimetrică a anexelor spiralei sau zigzagului”, în al doilea caz (fig. 11/1—4).

Juxtapunerea decorului într-o singură zonă, extinsă pe suprafața paharului, lasă să transpară stratificarea decorului din zonele dispărute. Greutatea compoziției cade pe partea mediană a paharului, de-a lungul liniei tectonice de sintetizare a romburilor și cercurilor. Diferențierea ovelor rămase, caracteristică deco-

¹⁰³ C. Matasă, *Frumușica*, pl. XV, 120,

¹⁰⁴ *Ibidem*, pl. XV, 124.

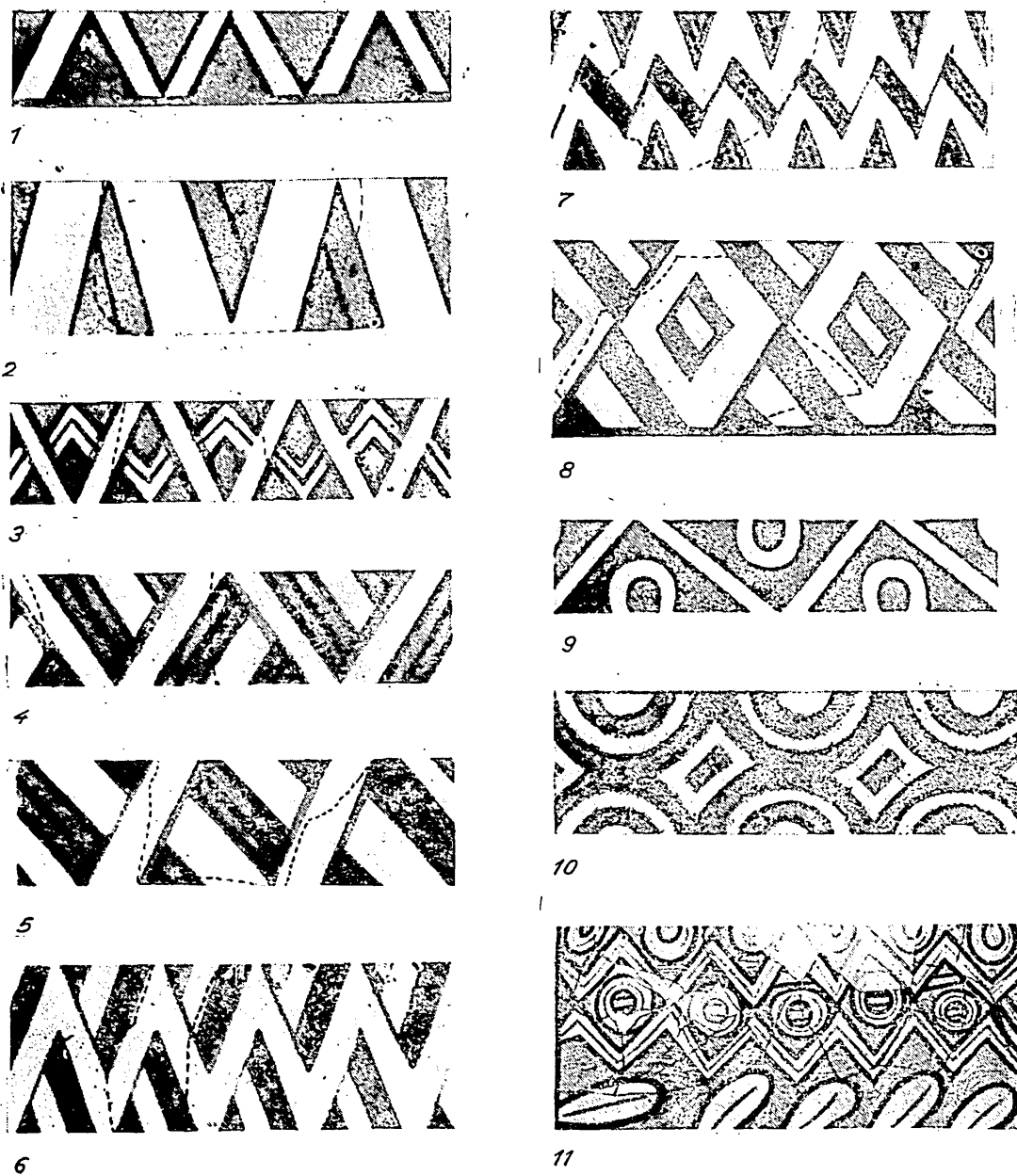

Fig. 9. — Ceramică Cucuteni A cu decor în zigzag și romburi : 1—9, Cucuteni ; 10, Hăbășești ; 11, Trușești.

rului paharelor (fig. 10/8; 11/10), corespunde totodată simplificării decorului spre gura sau fundul vaselor și decorării asimetrice a anexelor motivelor principale.

În fine, derivarea cercurilor interioare prin juxtapunerea șirurilor de ove de-a lungul limitei zonelor suprapuse este evidentă pe paharul de la *Frumușica* (fig. 11/8) și constituie un procedeu paralel cu derivarea romburilor interioare prin alăturarea motivelor unghiulare ale zigzagurilor suprapuse în zone tectonice (fig. 1/12; 5/2).

Procedeul derivării romburilor cu cerc interior este analog cu acela al derivării romburilor imbricate. Romburile cu cerc constituie însă un motiv mixt, a cărui derivare comportă formarea a două motive deosebite, rombul și cercul. Originea elementelor formative ale acestor două motive este diferită.

Rombul exterior se integrează procedului de derivare a romburilor imbricate, generate prin sintetizarea integrală a motivelor formative *originare*, zigzagul și anexele unghiulare. Cercurile interioare sînt formate prin sintetizarea ovelor, ca motive *parțiale* rezultate din secționarea spirălelor (fig. 11/2—3). De aceea, derivarea romburilor cu cerc interior constituie un *procedeu mixt de sintetizare a motivelor formative originare și derivate*.

Spre deosebire de ceramica Turdaș și liniară, decorate cu romburi simple lipsite de motive anexe (fig. 1/7; 3/7) sau prevăzute cu ele numai între unghiurile superioare (fig. 1/5—6, 8—9), ceramica Cucuteni A este decorată cu romburi simple însoțite totdeauna de motive anexe dispuse deopotrivă între vîrfurile superioare și inferioare (fig. 8/3—6; 9/10). În afară de aceste romburi libere, unele romburi simple prezintă în interior benzi de legătură oblice (fig. 8/8; 9/8). Pe întreaga ceramică bandată, numai decorul cu romburi imbricate prezintă această dispoziție a motivelor anexe (fig. 1/11, 13; 5/2; 8/7, 10).

Deoarece romburile imbricate pe ceramica bandată derivă prin juxtapunerea indirectă a zigzagurilor în zone suprapuse, este de presupus că și romburile simple prevăzute cu motive anexe pe ceramica cucuteniană sînt derivate prin același procedeu. Însă nu există publicat nici un pahar Cucuteni A cu decor de romburi simple și divizate prin linia tectonică. Cu toate acestea, procedeu derivării lor, prin juxtapunerea zigzagurilor din cele două zone suprapuse, se poate reconstitui indirect, prin factura și dispoziția motivelor anexe care le însoțesc.

Romburile simple însoțite de ove (fig. 8/3—4; 9/10) se leagă strîns de procedeu formării romburilor cu cerc interior și ove exterioare (fig. 9/11). Formal, romburile simple încadrate de două șiruri de ove opuse pot deriva prin juxtapunerea a două zone decorate cu banda zigzagului prevăzut cu ove alternante (fig. 9/9), întocmai ca romburile cu cerc interior (fig. 9/11).

Deosebirea acestor două aspecte formale constă în păstrarea sau înlăturarea șirurilor de ove intermediare în procesul derivării. În cazul romburilor cu cercuri interioare, acestea provin din juxtapunerea ovelor inferioare ale zigzagului de sus și ovelor superioare ale zigzagului de jos, dispuse de o parte și alta a limitei zonale (fig. 11/8). În cazul romburilor simple, zigzagurile suprapuse păstrează numai cîte un șir de ove, deasupra zigzagului superior și dedesubtul celui inferior. Juxtapunerea zonelor decorative determină un șir de romburi libere în interior, prin dispariția ovelor intermediare, și încadrate de două șiruri de ove opuse sub gura și spre fundul vasului.

În perfectă analogie, *romburile simple însoțite de benzi unghiulare* (fig. 8/5—6) nu pot fi explicate decât prin raportarea lor la procedeul derivării romburilor imbricate (fig. 8/9—10). Suprapunerea a două zigzaguri flancate fiecare cu motive unghiulare deasupra și dedesubt (fig. 8/9) a generat romburile imbricate cu motive unghiulare între virfurile lor (fig. 8/10). Suprapunerea a două zigzaguri prevăzute fiecare numai cu un șir de motive unghiulare, deasupra zigzagului superior și dedesubtul zigzagului inferior, a putut genera forma romburilor simple alternând cu grupe de unghiuri opute.

Romburile simple cu bandă oblică în interior (fig. 8/8; 9/8) sînt derivate prin același procedeu al suprapunerii zigzagurilor cu benzi de legătură (fig. 9/4—6) în două zone tectonice. Romburile simple cu benzile interioare și exterioare perpendiculare între ele (fig. 8/8) derivă din două zigzaguri prevăzute deasupra și dedesubt cu benzi de legătură perpendiculare (fig. 9/4). Benzile exterioare ale romburilor corespund benzilor superioare ale zigzagului de sus și benzilor inferioare ale zigzagului de jos. Benzile interioare ale romburilor sînt formate prin contopirea benzilor de legătură dispuse sub zigzagul superior și deasupra zigzagului inferior.

Prin același procedeu, romburile simple cu benzile interioare paralele cu cele exterioare (fig. 9/8) derivă prin juxtapunerea a două zigzaguri prevăzute fiecare cu două serii de benzi de legătură paralele (fig. 9/5).

Benzile de legătură exterioare însoțesc și romburile imbricate pe un pahar de la *Hăbășești* (fig. 8/7). Acest exemplar unic pune problema derivării suprafeței romboidale înscrise în mijlocul rombului: ea poate constitui o bandă de legătură interioară, mai lată și liberă. Benzi oblice libere apar și în interiorul ovelor (fig. 11/8).

De altfel, romburile simple de pe ceramica cucuteniană, prevăzute cu benzi de legătură oblice în interior și la exterior, sînt echivalente cu romburile imbricate de pe ceramica liniară, prevăzute cu benzi verticale interioare și exterioare (fig. 5/2). Originea benzilor de legătură trebuie căutată în decorul spiralic, atît pe ceramica cucuteniană (fig. 11/3), cît și pe cea liniară (fig. 7/8). Transpunerea lor în decorul cu zigzag comportă modalități diferite în cele două grupe ceramice (fig. 5/4; 9/3—5), dar constituie încă unul din procedeele integrării zigzagului în factura decorului ceramicii bandate.

Cele trei variante de romburi simple de pe paharele cucuteniene prezintă o singură modalitate a derivării lor, prin juxtapunerea indirectă a zigzagurilor în zone tectonice. Spre deosebire de regula obișnuită pe ceramica bandată, *derivarea romburilor simple comportă, din cauza motivelor anexe, aceeași modalitate a juxtapunerii motivelor formative ca și romburile imbricate.*

Această modalitate unică acționează însă în cadrul a două procedee diferite de derivare a celor trei variante de romburi simple. Romburile cu anexe unghiulare (fig. 8/5) și romburile cu benzi de legătură (fig. 8/8) sînt derivate prin *sintetizarea motivelor formative originare*, ca și romburile imbricate (fig. 8/10). Romburile cu ove (fig. 8/3) se integrează procedeuului mixt al *sintetizării motivelor formative originare și derivate*, ca și romburile cu cerc interior și ove exterioare (fig. 8/11).

Diferențierea procedeuului de derivare a romburilor cu cerc interior și, prin reflex, a romburilor simple cu ove se datorește introducerii ovelor ca motive anexe în procesul derivării. Derivația ovelor și, prin consecință, a cercurilor comportă

procedeul secționării motivelor originare, specific decorului spiralic. Procedeul secționării zigzagului pentru derivarea formelor de romburi nu este folosit în decorul ceramicii cucuteniene.

SPIRALA, ARCUL ȘI CERCUL

Ca și romburi derivat din zigzag în ornamentația diferitelor grupe ale ceramicii bandate, *cercul* ca motiv decorativ *principal* în ornamentația ceramicii cucuteniene nu constituie un motiv originar, ci derivă din celălalt motiv fundamental al ceramicii bandate, spirala în *S*. Ca motiv caracteristic decorului ceramicii *Cucuteni A*, procedeul derivării lui și a motivelor formative este determinat de un ansamblu de reguli stilistice, dintre care unele se manifestă parțial și în decorul spiralic al ceramicii dunărene.

Nu este vorba de motivul cercului care apare izolat în decorul spiralic al paharelor (fig. 10/2)¹⁰⁵ sau vaselor piriforme¹⁰⁶, unde el ocupă locul „perlelor” ca motive anexe ale spiralei. În categoria ceramicii cu decor adâncit din perioada Cucuteni A, tot pe vasele piriforme perlele din anexele spiralelor prezintă forme foliacee sau rotunjite și sînt delimitate printr-o bandă de două linii adîncite¹⁰⁷. Astfel, banda cu contur adâncit a perlelor rotunjite este transpusă în decorul tricrom sub forma benzii cu chenar negru cruțată pe fondul brun sau alb al vasului (fig. 10/2).

Un procedeu frecvent în decorul ceramicii tricrome Cucuteni A este „alternarea motivelor în formă de bandă cu motive în formă de pată de culoare”: astfel, cercul format dintr-o bandă albă cu marginile negre (fig. 10/2) devine o suprafață circulară delimitată cu o singură linie neagră pe fondul alb al vasului (fig. 10/7)¹⁰⁸. Prin același procedeu, volutele sau arcurile din anexele spiralei devin suprafețe semicirculare umplute cu culoare (fig. 10/2 și 7). Acest procedeu se întilnește și în decorul cu romburi însoțite de ove sau bucle în formă de bandă sau pată de culoare (fig. 8/3 și 4) și va fi întilnit și în decorul cu cercuri al paharelor (fig. 10/6 și 11/10).

Decorul cu cercuri al paharelor cucuteniene prezintă un șir de cercuri în partea mediană a peretelui, alternînd cu două șiruri de ove dispuse sub gura și spre fundul vasului (fig. 10/6, 8)¹⁰⁹. Decorul prezintă *cercuri formate dintr-o bandă* (fig. 10/6, 8) sau *suprafețe circulare* cruțate de asemenea din culoarea brună sau albă a fondului (fig. 11/9 -10)¹¹⁰.

Decorul cu cercuri este însoțit totdeauna de *ove* anexe, de factură identică cu cercurile (fig. 10/6 ; 11/10) sau diferită (fig. 11/9). Cercurile și ovele sînt libere (fig. 10/6) sau prevăzute cu *benzi de legătură* în interior și între ele (fig. 10/10)¹¹¹. Motivele decorative, cruțate pe suprafața vasului, sînt de culoare albă (fig. 10/6 ; 11/10) sau brună (fig. 10/8 ; 11/9), corespunzător celor două categorii ale ceramicii pictate pe fond alb sau brun.

¹⁰⁵ Vl. Dumitrescu, *Hăbășești*, pl. LXXV, 6.

¹⁰⁶ *Ibidem*, pl. LXXXVI, 1.

¹⁰⁷ *Ibidem*, pl. LXXVII, 1.

¹⁰⁸ *Ibidem*, pl. LXXVI, 9.

¹⁰⁹ C. Matasă, *Frumușica*, pl. XIII, 85, 87 ; R. Vulpe, *Izvoare*, București, 1957, p. 158, fig. 139/2.

¹¹⁰ C. Matasă, *Frumușica*, pl. VII, 15 ; Vl. Dumitrescu, *Hăbășești*, pl. LXXXI, 3.

¹¹¹ A. Nițu, *Așezări omenești din trecutul îndepărtat al țării noastre*, în *Știință și tehnică*, 1956, 10, fig. de la p. 45.

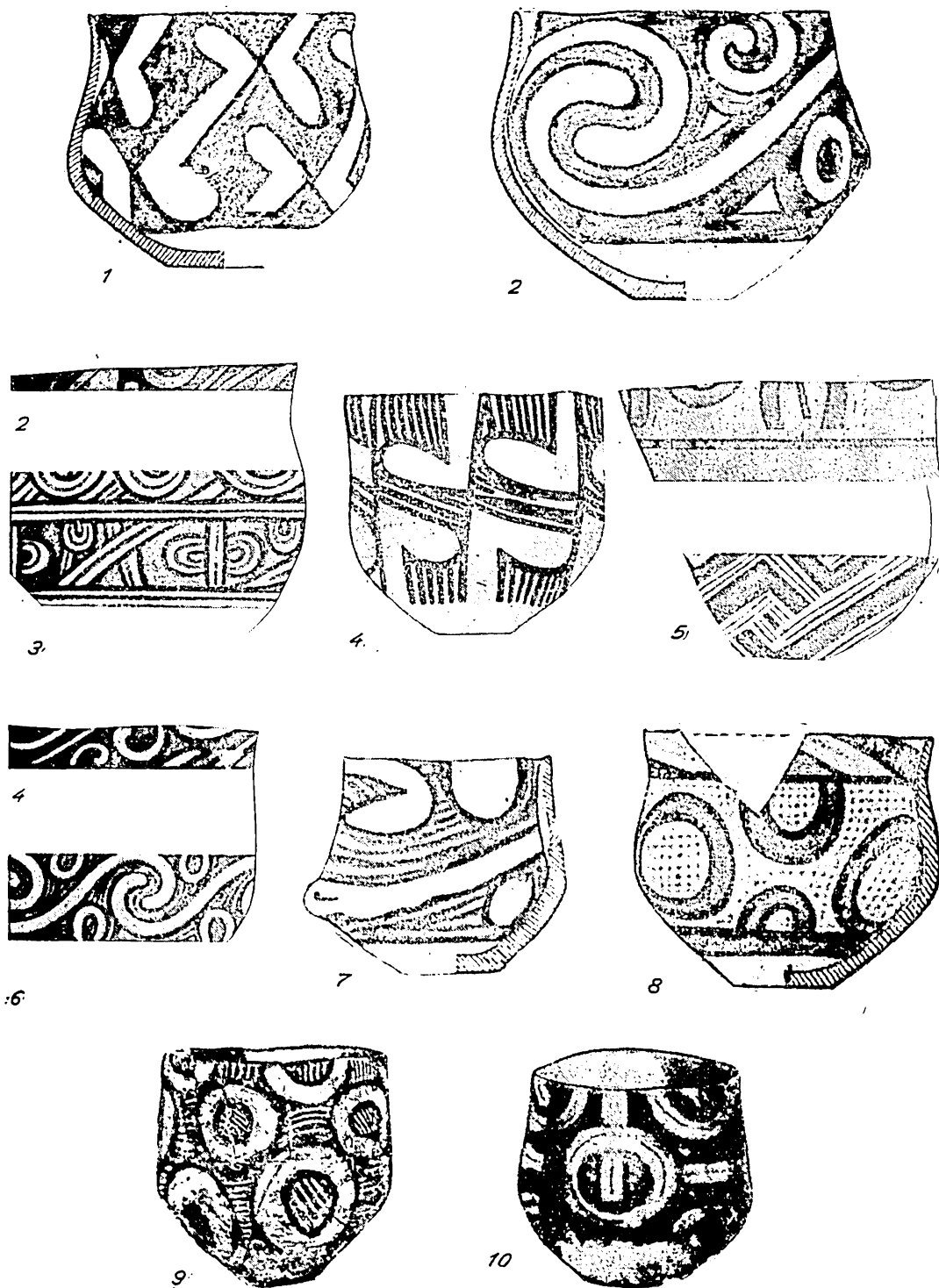

Fig. 10. — Ceramică Cucuteni A cu decor spiralic, ove și cercuri: 1—3, 5, 7, Hăbășești; 4, Cucuteni; 6,9, Frumușica; 8, Izvoare; 10, Trușești.

Procedul derivării cercurilor din ove, surprins pe paharul de la *Frumușica* (fig. 11/8) ¹¹², este determinat și definit de procedul derivării motifelor formative în decorul spiralic al ceramicii cucuteniene.

Pe paharele ceramicii Cucuteni A, decorul cu spirale în *S* agățate (fig. 11/1) sau libere (fig. 11/4) ¹¹³ prezintă ca motive anexe și spirale în *S*, de factură și dimensiuni diferite față de spiralele motivului principal (fig. 11/1). Variația motifelor și a compoziției decorului este declanșată prin procedul „secționării orizontale a zonei decorative” ¹¹⁴. Atît în cazul dispoziției decorului pe suprafața paharului într-o singură zonă largă (fig. 11/1, 4—7), cît și în cazul suprapunerii lui în zone înguste (fig. 11/3, 8—10), limitele fiecărei zone taie de obicei motivele decorative.

Pe fața interioară a unui crater (fig. 11/2) ¹¹⁵, limita superioară a zonei decorative secționează buclele spiralelor anexe și le transformă în aliniate de combu de reguli stilistice, cu decor metopic (fig. 11/3) festă parțial și în decor spiralic al ceramicii dunăre secționate de limitele orizontale. Nu este vorba de moși alta a limitelor verticale, ci de odat în decorul spiralic al paharelor (fig. 10/2) ¹⁰⁵ slice în decorul cu metope unde ele ocupă locul „perlelor”. A motive anexe ale spir ordonate la limita superioară decor adîncit din perioada Cucuteni A, tot pe vasele (fig. 11/5) ¹¹⁸, decorînd și spiralele prezintă forme anecdotice sau rotunjite. Arcurile sînt libere (fig. 11/9) sau de două linii adîncite, una în interior, banda cu cor și la exterior (fig. 11/7) ¹¹⁹. Este transpusă în decor

ca sub forma arcurilor în formă de bandă cu grupe de cercuri pe fondul brun sau semicircularare de culoare albă (fig. 11/2), apoi înlocuirea arcurilor prin suprafețe semicircularare ocupînd aceeași poziție alternantă (fig. 11/6) ¹²⁰ indică un proces de simplificare a motivului și explică înlocuirea arcurilor (fig. 11/4—5) prin suprafețe semicircularare (fig. 11/6) ca motive anexe echivalente. În decorul alb (fig. 10/2) devine

La spiralele cu bucla în formă de volută, secționarea de fondul alb al vasului determinînd motivele în formă de arcuri cu semicercle (fig. 11/2 și 7). Acest procedeu răsuciri ale volutei, determinînd arcuri concentrice ¹²¹. Deoarece buclele în formă de bandă, toate aspectele formale ale buclelor secționate, preferăm să folosim termenul de arcuri în loc de „arcuri” și menținem clasificarea lor în ove ajutate, simple sau concentrice (fig. 9/10 și 11/9), deschise sau închise, un șir de cercuri libere sau prevăzute cu benzi de legătură (fig. 11/8 și 9), și dispuse sub formă de suprafețe de culoare albă sau brună, semicircularare sau alungite (fig. 11/2).

Secționarea decorului poate separa în întregime buclele spiralelor, care apar astfel ca motive anexe în locul arcurilor sau ovelor, avînd un profil curbiliniar (fig. 11/1—2,4) sau unghiular (fig. 10/1,4) ¹²².

Secționarea la nivele diferite a spiralelor generează motivele parțiale ¹²³, care au o funcție dublă în compoziția decorului: ele servesc ca motive anexe ale spi-

¹¹² C. Matasă, *Frumușica*, pl. XVIII, 93.

¹¹³ *Ibidem*, pl. XVII, 83; VL. Dumitrescu, *Hăbășești*, pl. LXXV, 1.

¹¹⁴ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 15.

¹¹⁵ C. Matasă, *Frumușica*, pl. XXV, 166.

¹¹⁶ M. Petrescu-Dîmbovița și A. Florescu, *Săpăturile arheologice de la Trușești*, în *Materiale*, VI, 1959, fig. 3/1.

¹¹⁷ M. Petrescu-Dîmbovița, *Șantierul Trușești*, în *SCIV*, IV, 1—2, 1953, p. 17, fig. 3.

¹¹⁸ VI. Dumitrescu, *Hăbășești*, pl. LXXVI, 8.

¹¹⁹ R. Vulpe, *op. cit.*, fig. 136.

¹²⁰ C. Matasă, *Frumușica*, pl. XVII, 77.

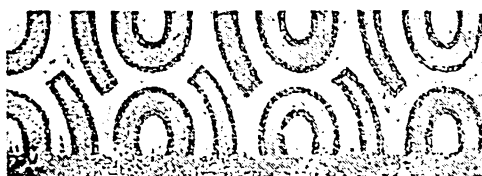
¹²¹ VI. Dumitrescu, *Hăbășești*, pl. LXXXV, 5.

¹²² *Ibidem*, pl. LXXX, 7; M. Petrescu-Dîmbovița, *Évolution de la civilisation de Cucuteni à la lumière des nouvelles fouilles archéologiques de Cucuteni-Băiceni*, în *Rivista di Scienze Preistoriche*, XX, 1, 1965, fig. 4/1.

¹²³ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 15 (*Teilmustern*).

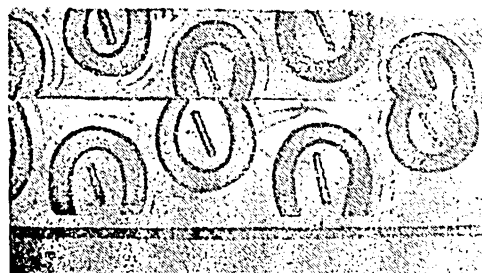
1

7

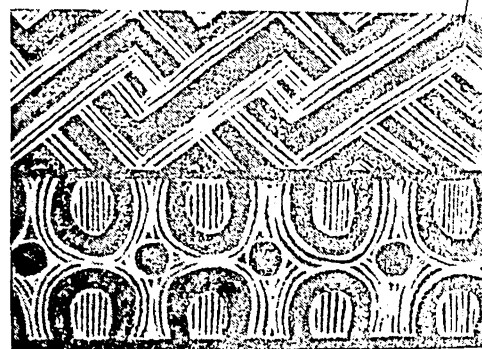
2

8

3

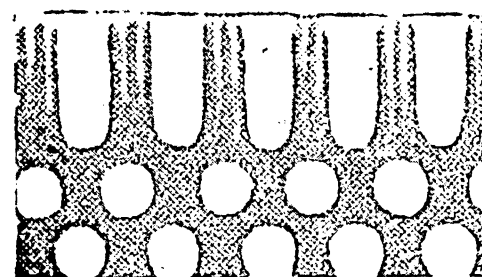
9

4

5

10

6

Fig. 11. — Ceramică Cucuteni A cu decor spirale, ove și cercuri : 1, 5, 10, Hăbășești ;
2, 7, 4, 6, 8-9, Frumușica ; 3, Trușești ; 7, Izvoare.

ralelor sau zigzagului (fig. 9/10 ; 11/5) și participă la integrarea unor motive noi, dintre care caracteristic ceramicii Cucuteni A este cercul.

Ordonarea ovelor în cadrul compoziției, ca anexe ale spiralelor sau zigzagului, determină aspecte noi ale decorului, prin jocul regulilor stilistice care dirijează funcția decorativă a motivelor anexe. Una din regulile fundamentale ale variației decorului antrenează „dispariția motivului principal și trecerea pe primul plan a motivelor anexe”, activă în toate fazele evolutive ale decorului cucutenian. Pe ceramica Cucuteni A, procesul apare în termenii lui extremi : decorul inițial cu spirale flancate de două șiruri de ove (fig. 11/5) și decorul final cu cele două șiruri de ove alternante (fig. 10/3)¹²⁴ sau opuse (fig. 11/7). Procedeele se aplică și motivelor anexe în formă de bucle răsucite sau unghiulare (fig. 10/1 și 4).

Ovele ca motive anexe participă de asemenea la regula „reîntregirii motivelor parțiale”, care determină procedeele sintetizării motivelor analizate în cercetarea de față și manifeste în toate grupele ceramicii bandate. Motivul cercului se naște prin sintetizarea ovelor ca motive formative.

Procedeele derivării cercului este surprins pe paharul de la *Frumușica* (fig. 11/8). Suprapunerea decorului cu ove alternante (fig. 10/3) în două zone tectonice, după norma obișnuită a paharelor cucuteniene (fig. 10/5)¹²⁵, determină juxtapunerea celor două șiruri de ove separate prin linia tectonică (fig. 11/8). Prin suprimarea limitei zonale, ovele juxtapuse se contopesc în forma cercurilor bandate (fig. 10/6, 8—9) sau a suprafețelor circulare de culoare brună ori albă (fig. 11/9—10). În cazul derivării cercurilor din ove prevăzute cu benzi de legătură (fig. 10/10), benzile interioare ale cercurilor provin din contopirea benzilor interioare ale ovelor (fig. 11/8), iar benzile exterioare, care leagă cercurile, provin din benzile exterioare ale ovelor (fig. 11/7), dispuse însă orizontal și păstrând astfel dispoziția tectonică a decorului. Ca și decorul cu romburi, decorul cu cercuri al paharelor se întâlnește și pe alte forme ale ceramicii Cucuteni A¹²⁶.

Analiza decorului pe paharele cucuteniene definește *derivarea cercului din ove ca un procedeu de sintetizare a motivelor formative derivate în cadrul decorului spiralic*. Modalitatea unică a procedeei decurge din corelația existentă între secționarea spiralelor inițiale și juxtapunerea ovelor prin suprimarea limitei tectonice a zonelor decorative.

Seria tipologică completă a aspectelor formale, determinate de momentele succesive ale procesului derivării cercului din spirală, cuprinde : decor inițial cu spirale în *S* și două șiruri de ove ca motive anexe (fig. 11/5) ; decor cu două șiruri de ove alternative prin dispariția spiralelor (fig. 10/3) ; decor cu ove dispuse în două zone suprapuse (fig. 10/5) ; decor tectonic cu ove juxtapuse (fig. 11/8) ; decor final cu cercuri și ove în formă de bandă (fig. 10/6, 8—10) și decor cu cercuri și ove în formă de pete de culoare (fig. 11/9—10).

Aspectele formale ale acestei serii sînt rezultate din jocul regulilor stilistice care domină motivele principale și anexe în variația decorului geometric.

¹²⁴ Vl. Dumitrescu, *Hăbășești*, pl. LXXXI, 16.

¹²⁵ *Ibidem*, pl. LXXXI, 1.

¹²⁶ *Ibidem*, pl. C, 11 ; C. Matasă, *Frumușica*, pl. XXIV, 181.

CONCLUZII

Analiza procesului derivării rombului și cercului în decorul diferitelor grupe ale ceramicii bandate arată paralelismul procedeelelor de derivare a celor două motive geometrice.

Derivarea celor două serii tipologice ale rombului din zigzag, seria romburilor simple și imbricate și seria romburilor hașurate, comportă deopotrivă procedee și modalități proprii decorului în zigzag, dar și pe acelea proprii derivării seriei tipologice a cercului din spirală.

Sucesiunea aspectelor formale și etapele procesului de derivare în seriile celor două motive sînt perfect paralele și dirijate de regulile stilistice ale decorului geometric al ceramicii bandate.

Plecînd de la cele două motive fundamentale ale decorului ceramicii bandate, zigzagul și spirala în *S*, se ajunge prin variația decorului la *două motive diferite, rombul și cercul, dar derivate după aceleași reguli stilistice în cadrul specific al decorului în zigzag sau spiralic.*

Zigzagul este un motiv decorativ de circulație universală, venit în cultura dunăreană o dată cu cea mai veche ceramică neolitică. Procedeele simple ale derivării romburilor prin juxtapunerea directă a două zigzaguri apare spontan și pe ceramica altor culturi neolitice și chalcolitice, de exemplu pe ceramica incizată și pictată anatoliană de la *Can Hasan* ¹²⁷. Pe ceramica culturii dunărene, zigzagul se adaptează treptat la funcțiile decorative ale motivelor geometrice din ornamentația ceramicii bandate.

Spirala în *S* este un motiv propriu ceramicii bandate. Decorul spiralic se constituie pe încetul și păstrează permanent grade diferite de complexitate în diferitele grupe ale ceramicii bandate.

În locul motivelor de umplură din compoziția simplă a celei mai vechi ceramicii bandate, apar progresiv motivele anexe ale spiralei și apoi ale zigzagului, antrenate în variația și evoluția decorului după reguli stilistice precise.

Derivațiile evaluate ale rombului și cercului se explică prin participarea motivelor anexe ale spiralei și zigzagului.

La sfîrșitul evoluției decorului în zigzag, integrarea zigzagului în regulile stilistice ale decorului spiralic este completă. Derivarea romburilor hașurate pe ceramica Hinkelstein este identică cu aceea a cercului pe ceramica cucuteniană.

Unitatea de concepție și evoluție a decorului geometric în diferitele grupe ale ceramicii bandate constituie unul din elementele structurale fundamentale ale culturii neolitice dunărene.

ANTON NIȚU

¹²⁷ D. H. French, *Excavations at Can Hasan*, în *AS*, XII, 1962, p. 32, fig. 9/2-3; XIII, 1963, p. 35, fig. 8/1-4.

SUR LA DÉRIVATION DE QUELQUES MOTIFS GÉOMÉTRIQUES DANS L'ORNEMENTATION DE LA CÉRAMIQUE RUBANÉE

R É S U M É

L'analyse formelle et fonctionnelle des motifs géométriques du décor de la céramique rubanée n'est pas un simple exercice de notre esprit, qui se complait à suivre les combinaisons infinies de ces éléments décoratifs.

Il y a des raisons plus profondes qui justifient chaque essai d'une telle recherche en apparence futile et parfois fastidieuse. D'abord, c'est par la définition exacte de l'individualité des différents motifs géométriques que l'on peut parer aux inévitables erreurs, intégrales ou de détails, dans l'interprétation de leur signification symbolique possible. Ce n'est pas seulement la description des aspects formels de la variation du décor, mais ce sont aussi les règles de stylisation qui les régissent du *dédans* que nous devons envisager pour pouvoir définir les fonctions décoratives des motifs géométriques et surtout expliquer les processus de la variation et de l'évolution du décor. En fin de compte, c'est par la compréhension du décor que l'on peut parvenir à la définition de l'ornementation de la céramique rubanée en tant que manifestation d'art décoratif.

Pour ce faire, il faut toujours commencer par établir les séries typologiques de la dérivation stricte des différents motifs géométriques. C'est dans ce plan de la recherche que se place notre étude sur la dérivation du *losange* et du *cercle* dans le décor de quelques groupes de la céramique rubanée. A cet effet nous avons choisi des groupes de céramique rubanée discontinus dans le temps et dans l'espace.

En partant des deux motifs fondamentaux du décor de la céramique rubanée, le *zigzag* et la *spirale en S*, la variation du décor aboutit à *deux motifs différents, le losange et le cercle, mais dérivés par les mêmes règles de stylisation dans le cadre spécifique du décor à zigzag ou à spirale.*

La dérivation du *losange* présente deux séries : celle des losanges simples et imbriqués et celle des losanges hachurés.

Dans la première série, les losanges simples sont dérivés par la *juxtaposition directe de deux zigzags sur la surface libre du vase*, que l'on rencontre sur la céramique rubanée plus ancienne : la céramique de Turdaș (fig. 1/7), la céramique linéaire à notes musicales carpato-dniestrienne (fig. 3/7—8) ou la céramique linéaire ancienne du Danube supérieur (fig. 5/5). Il faut remarquer que ces losanges simples ne sont pas pourvus de motifs annexes ou sont accompagnés de motifs angulaires (fig. 1/5—6, 8—9), qui ne participent pas au processus de leur dérivation, mais forment simplement le décor habituel de l'ouverture du vase.

Cette modalité simple de la formation des losanges se retrouve aussi sur la céramique à décor en zigzag de toute autre culture néolithique et chalcolithique. Parmi les groupes analysés de céramique rubanée, la céramique de type Cucuteni ne présente pas cette modalité de dérivation pour les losanges simples.

La modalité de la dérivation des *losanges imbriqués* (fig. 1/10—11, 13 ; 3/11 ; 4/4, 7) est déterminée par la *juxtaposition indirecte de zigzags, eux-même superposés en deux zones décoratives et par la suppression de leur ligne tectonique*. On surprend le processus sur la céramique de Turdaș (fig. 1/12), la céramique linéaire récente du Danube (fig. 5/2) et la céramique de Cucuteni A (fig. 8/9—10). Les losanges imbriqués sont toujours pourvus de motifs annexes, angles (fig. 1/11, 13 ; 8/9—10) ou lignes verticales (fig. 5/2), qui accompagnent les zigzags isolés (fig. 1/2 ; 3/3, 10 ; 4/6 ; 5/4) ou superposés (fig. 1/12 ; 5/2 ; 8/9). Donc le losange extérieur est formé par les angles opposés des deux zigzags, tandis que le losange intérieur est formé par les motifs angulaires annexes.

Ainsi, ces deux modalités de dérivation des losanges simples et imbriqués déterminent un procédé unique, défini par la *synthèse des motifs de formation originaux (initiaux)*.

La série des *losanges hachurés* sur la céramique de Turdaș (fig. 2/1—3) et de Hinkelstein (fig. 6/4—6) est dérivée d'un autre processus : la large bande linéaire du zigzag, garnie

de lignes verticales (fig. 6/1) ou de motifs végétaux en ombelle (fig. 6/2—3), est sectionnée en deux rangées d'angles à hachures opposées (fig. 6/6), alternant avec les ombelles (fig. 6/4); la suppression de la ligne tectonique qui divise les losanges détermine une file de losanges entiers (fig. 6/5).

Cette modalité unique de la *juxtaposition des motifs partiels par la suppression de la ligne tectonique*, conditionnée par le sectionnement horizontal du décor et sa disposition en zones superposées, définit le procédé de dérivation des losanges hachurés comme une *synthèse des motifs de formation dérivés dans le cadre du décor à zigzag*.

Ce procédé de dérivation par sectionnement est emprunté au décor à spirale (fig. 7), et ainsi l'intégration du processus de la dérivation du losange, en partant du zigzag dans les règles de stylisation de la céramique rubanée est complète.

Ce décor à losanges hachurés et à ombelles est adopté par la céramique de Rössen d'une manière schématique (fig. 6/8, 10). Sur la céramique du groupe local de Grossgartach, le même décor présente une forme caractéristique de *losanges asymétriques*, comme des parallélogrammes (fig. 6/7, 9).

Sur la céramique de Cucuteni A on voit trois formes de losanges, simples, imbriqués et à cercle intérieur. Les *losanges imbriqués* dérivent par le procédé habituel (fig. 8/9—10).

En échange, les *losanges simples* sont toujours accompagnés de motifs annexes : des ligatures perpendiculaires (fig. 8/8) ou parallèles (fig. 9/8), des bandes angulaires (fig. 8/5—6) et des oves ajourés (fig. 8/3 et 9/10) ou pleins (fig. 8/4). Tous ces motifs proviennent des bandes en zigzag (fig. 9/4—6,9) et ont été entraînés dans le processus de la dérivation des losanges. L'origine des ligatures et des oves se trouve dans le décor à spirale (fig. 11/3, 5, 7).

À cause des motifs annexes, la *dérivation des trois variantes des losanges simples* comporte la même modalité de *juxtaposition des motifs de formation* que les *losanges imbriqués*. Il est clair donc que les losanges à ligatures proviennent des zigzags à ligatures perpendiculaires ou parallèles (fig. 8/8 et 9/4; 9/5 et 8), tout comme les losanges à oves extérieurs (fig. 9/10) dérivent de la superposition de deux zigzags à oves (fig. 9/9 et 11), mais qui ont perdu les oves intermédiaires.

De fait, la conservation des oves au-dessus et au-dessous de chacun des deux zigzags détermine la formation des *losanges à cercle intérieur* (fig. 8/11 et 9/11), comme forme spécifique à la céramique de type Cucuteni.

Malgré cette modalité unique de la juxtaposition des motifs de formation, il faut remarquer que l'origine différente des motifs annexes entraîne une différenciation du procédé même de la dérivation des formes du losange en partant du zigzag. Les losanges simples à ligatures (fig. 8/8) ou à motifs angulaires (fig. 8/5) et les losanges imbriqués (fig. 8/10) sont constitués par des motifs annexes originaux, tandis que les losanges simples à oves (fig. 8/3) et les losanges à cercle inscrit (fig. 8/11) sont formés de motifs annexes dérivés du sectionnement de la spirale. C'est ainsi que l'on peut considérer que la dérivation des losanges à cercle intérieur et, par reflet, des losanges simples à oves extérieurs comporte un *procédé mixte de synthèse des motifs de formation à la fois originaux et dérivés*. Le sectionnement n'atteint pas le motif principal du zigzag.

Le procédé du sectionnement des motifs de formation est propre au décor à spirale et définit la dérivation du *cercle*. Les cercles alternent toujours avec deux rangées d'oves et les motifs ont une double facture, en bandes (fig. 10/6, 8—10) et en tache de couleur (fig. 11/9—10). Les cercles sont libres (fig. 10/6, 8—9) ou gardent les ligatures intérieures et extérieures (fig. 10/10) des oves (fig. 11/7—8).

Sur un des gobelets, on surprend la dérivation des cercles à partir de la juxtaposition des oves, eux-mêmes superposés en zones tectoniques (fig. 11/8). Mais la série complète des divers aspects de la forme et des moments du processus de la dérivation du cercle en partant de la spirale, par le jeu des règles de stylisation qui régissent les motifs principaux et annexes, comprend : un décor initial à spirales en S et deux rangées d'oves annexes (fig. 11/5); un décor à deux rangées d'oves alternatifs, par la suppression des spirales (fig. 10/3); un décor à oves disposés en deux zones superposées (fig. 10/5); un décor tectonique à oves juxtaposés (fig. 11/8); un décor final à cercles et oves en forme de ruban (fig. 10/6, 8—10) ou de taches de couleur (fig. 11/9—10). Donc le procédé de la dérivation du cercle

à partir des oves comporte une *synthèse des motifs de formation dérivés dans le cadre du décor à spirales*.

Malgré sa diffusion universelle et ses losanges parfois identiques à ceux de la céramique rubanée, le zigzag s'intègre graduellement, par l'adoption des annexes de la spirale et des processus de la formation des motifs nouveaux, dans l'esprit du décor de la céramique rubanée. L'identité des procédés de la dérivation du losange et du cercle démontre que *l'unité de conception et d'évolution du décor géométrique de la céramique rubanée constitue l'un des éléments fondamentaux de la structure de la civilisation néolithique danubienne*.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Céramique de Turdaș à décor en zigzag et losanges.

Fig. 2. — Céramique de Turdaș à décor en losanges et végétaux.

Fig. 3. — Céramique linéaire à notes musicales carpato-dniestrienne.

Fig. 4. — Céramique linéaire récente de Saxe.

Fig. 5. — Céramique linéaire danubienne à décor en zigzag, angles et losanges : 1,5, céramique à notes musicales de Moravie ; 2,4, céramique linéaire tardive du groupe de Wetterau (Thuringe) ; 3,6, céramique linéaire ancienne de Saxe (3) et de Hesse (6).

Fig. 6. — Céramique pointillée (1—6) et de Rössen (7—10), du Rhin : 1—6, groupe de Hinkelstein ; 7,9, groupe de Grossgartach ; 8,10, groupe d'Eberstadt.

Fig. 7. — Céramique linéaire danubienne à décor en spirale : 1—2, la céramique la plus ancienne de Moravie ; 3, céramique ancienne de Saxe ; 4—5, céramique de Želiezovce en Slovaquie ; 6, céramique à notes musicales moldo-ukrainienne ; 7—8, céramique à notes musicales de Bohême.

Fig. 8. — Céramique de Cucuteni A à décor en zigzag et losanges : 1—7, Hăbășești ; 8, Trușești ; 9—11, Frumușica.

Fig. 9. — Céramique de Cucuteni A à décor en zigzag et losanges : 1—9, Cucuteni ; 10, Hăbășești ; 11, Trușești.

Fig. 10. — Céramique de Cucuteni A à décor en spirales, oves et cercles : 1—3, 5, 7, Hăbășești ; 4, Cucuteni ; 6,9, Frumușica ; 8, Izvoare ; 10, Trușești.

Fig. 11. — Céramique de Cucuteni A à décor en spirales, oves et cercles : 1,5, 10, Hăbășești ; 2, 5, 4, 6, 8—9, Frumușica ; 3, Trușești ; 7, Izvoare.